

Met raad en daad

MB
VAB
095

Gedachten over de positie van de verdediger in strafzaken

Oratie

uitgesproken op 2 maart 2007
bij de aanvaarding van het ambt
van bijzonder hoogleraar verdediging in strafzaken
aan de Universiteit Maastricht

door

Jan Boksem

Kluwer

Deventer

2007

300930852

Universiteitsbibliotheek

Universiteit Maastricht

09001194

Omslagontwerp:
Signia, Winschoten

Afbeelding op het omslag:

prent van Honoré Daumier uit de reeks: Les Gens de Justice (nr. 35)

Het onderschrift bij de prent luidt: "Vous avez perdu votre procès, c'est vrai
mais vous avez du éprouver bien du plaisir à m'entendre plaider"

© 2007, J. Boksem

ISBN 978-90-13-04552-9

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotocopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 jo. het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

*Mijnheer de rector magnificus,
Dames en heren,*

Inleiding

Toen onze dochter – die nu al acht is – een jaar of vier was, vroeg de juf op school haar naar het beroep van haar vader. Het antwoord kwam vrijwel direct: “Mijn vader is advocaat”. Natuurlijk wilde juf weten wat dat inhield. Het antwoord was kort maar krachtig: “Die helpt de boeven!”. Ik moet u zeggen dat ik – toen ik dit later van de juf te horen kreeg – onder de indruk was van deze kernachtige omschrijving van wat vanouds het ‘*nobile officium*’ wordt genoemd. ‘Een advocaat; die helpt de boeven!’. Het zal u niet verbazen dat onze dochter later, als ze groot is, beslist geen advocaat wil worden. Ze wordt juf of prinses, maar in elk geval geen advocaat. Want boeven, die help je niet. Die moeten worden opgesloten.

Onze zoon van twaalf wordt ook geen advocaat. Hij wordt – net als veel van zijn leeftijdsgenoten – piloot. Hij wil later veel van de wereld zien en niet verstoffen achter stapels papier.

Mijn kinderen zijn heel gewone kinderen. Het beeld dat zij hebben van de advocaat zal in weinig opzichten verschillen van het beeld dat anderen in onze samenleving hebben van advocaten. Hoewel. Bepaalde vooroordelen hebben zij – omdat zij dagelijks het voorrecht hebben een advocaat van heel nabij mee te maken – niet. Zij zien de advocaat bijvoorbeeld niet als een proleet of een zakenvuller die zichzelf ten koste van zijn cliënten verrijkt. Zij zien de advocaat (in het bijzonder de strafrechtadvocaat) evenmin als iemand die er op uit is zand in de machine van justitie te gooien. Zij zijn er van overtuigd dat hun vader voor zijn cliënten tot het uiterste gaat, maar zich daarbij wel aan de spelregels houdt.

Er bestaan veel vooroordelen over advocaten. Men hoeft het woordenboek maar open te slaan om te kunnen constateren dat het vertrouwen in de beroepsgroep kennelijk niet erg groot is. De uitdrukking “spreken als een advocaat” heeft nog een positieve gevoelswaarde. Het betekent: gevat en welbespraakt zijn. Maar spreekwoorden als “liegen als een advocaat”, “advocaat van de duivel zijn” en het woord “advocatenstreek”, hebben duidelijk een andere lading. Dat geldt ook voor bijvoorbeeld de Friese uitdrukking “*sa glêd as in abbekaat*”. Ik ga er vanuit dat ik deze uitdrukking hier in Limburg (waar men toch over het algemeen zijn talen goed spreekt) niet hoeft te vertalen.

Vooroordelen zijn ongegronde meningen, wat niet wil zeggen dat er soms geen kern van waarheid in kan zitten. Vaak hebben vooroordelen betrekking op groepen personen, zoals buitenlanders, Friezen, moslims, ambtenaren, vrouwen, homoseksuelen, etc. Buitenlanders stinken en zijn vaak crimineel, Friezen zijn stug, moslims zijn potentiële terroristen, ambtenaren zijn lui, vrouwen zijn onevenwichtig en reageren meestal emotioneel, en homo’s zijn hyperseksueel. De nuance is ver te zoeken. Men generaliseert en overdrijft om een bepaalde groep

te kunnen typeren. Mensen die tot die groep behoren, zullen zich zelden in het beeld dat geschetst wordt herkennen, al heb je natuurlijk altijd individuen die wel aan de beschrijving voldoen. Er zijn stugge Friezen, luie ambtenaren en hyperseksuele homo's etc. Maar dat betekent niet dat men op basis daarvan geldende uitspraken over een hele groep kan doen en zelfs niet over het individu. Want de stugge Fries zal niet altijd (even) stug zijn, de luie ambtenaar zal zich ook wel eens ergens actief voor inzetten, en de hyperseksuele homoseksueel zal niet altijd op de daad gericht zijn.

De advocaat in strafzaken heeft geen goede reputatie. Hij helpt de boeven (of erger nog: hij is zelf een boef).¹ Hij behartigt in de eerste plaats zijn eigen (financiële) belangen. Hij ondermijnt het strafproces. En hij presteert ver onder de maat. Ik citeer een voormalige rechter die onlangs terugblikte en daarbij verslag deed van zijn ervaringen in de rechtzaal: "In de jaren dat ik rechter was, heb ik slechts zelden een advocaat meegemaakt, die wist waarover hij sprak. Die kennis van zaken had. Negen van de tien advocaten was 'bagger'. Wel forse declaraties indienen, maar de kwaliteit was ver te zoeken, al ontging de cliënt annex verdachte dat in de meeste gevallen. 'Vrijspraak, ondanks advocaat', noemden wij rechters dat wel eens in de wandelgangen."²

Als deze gewezen rechter gelijk heeft, en als de vooroordelen die over advocaten in strafzaken bestaan ook maar enigszins juist blijken te zijn, dan moet men zich afvragen of de advocaat wel een officiële rol zou moeten spelen in het strafproces. Verdachten zouden misschien wel beschermd moeten worden tegen advocaten. En het toekennen van privileges aan deze beroepsgroep zou zeer onverstandig zijn.

Vooroordelen hebben geen algemene gelding. Dat geldt ook voor vooroordelen over advocaten. Natuurlijk zijn er zwakke broeders onder de advocaten, maar dat zegt niets over het functioneren van de beroepsgroep als zodanig of over het optreden van individuele advocaten in concrete zaken. Het is daarom erg onverstandig om bij de totstandkoming van beleid, wet- en regelgeving en rechterlijke oordelen – al dan niet bewust – inspiratie te putten uit ongefundeerde (algemene) meningen over 'de advocaat'. 'De advocaat' bestaat niet.

Hiermee is de vraag naar het bestaansrecht van de strafrechtadvocaat nog niet beantwoord. Kan een rechtssysteem niet goed functioneren zonder advocaten? De onafhankelijke rechter dient bij zijn oordeelsvorming immers alle belangen mee te wegen. Dus ook de belangen van de verdachte. De officier van justitie claimt ook magistratelijkheid. Wat kan een raadsman daaraan nou nog toevoegen?³ En wat rechtvaardigt zijn bijzondere positie?

1. Vgl. Taru Spronken, "Foute" advocaten, Nieuwsbrief Strafrecht 2006, p. 360 – 361.

2. W. Wedzinga, Beukende rechter hoekt terug, www.geenstijl.nl/mt/archieven/045409.html, 7 januari 2007.

3. Taru Spronken, Verdediging, diss. UM, 2001, p. 13 e.v., wijst erop dat deze kwestie aan de orde was tijdens de vergadering van de NJV in 1889 en toen uiteenlopende reacties opriep.

Het antwoord op deze vragen is naar mijn mening vrij eenvoudig. Het belang van de raadsman hangt nauw samen met de (kwetsbare) positie van de verdachte.

De verdachte wordt ergens van verdacht. Dat kan een gering feit zijn, maar ook een zeer ernstig misdrijf. De opsporing vindt plaats onder de verantwoordelijkheid van het openbaar ministerie. Soms is het onderzoek eenvoudig. Denk bijvoorbeeld aan de verbalisant die een wildplasser op heterdaad betrapt en daarvan proces-verbaal opmaakt. Vaak is het onderzoek complexer en moeten bijzondere opsporingsmethoden of zelfs dwangmiddelen worden toegepast. Uiteindelijk beslist de officier van justitie over de vervolging en moet de rechter oordelen. De verdachte zal in veel gevallen de behoefte hebben zich te verdedigen. Hij wil weten wat hem overkomt en wat hij nog kan verwachten. Hij wil weten wat zijn rechten en zijn mogelijkheden zijn. Vaak heeft hij behoefte aan (juridische) bijstand. De officier van justitie en de rechter zijn geen rechtsbijstandverleners. De advocaat is dat wel. Hij loodst zijn cliënt zo goed mogelijk door het strafproces heen. Daarbij stelt hij zich onafhankelijk, eenzijdig en partijdig op. Hij laat zich met andere woorden niet leiden door andere belangen dan de belangen van zijn cliënt.⁴ De raadsman is, ten onzent, geen 'officer of the court'.⁵ Maar een procesdeelnemer die bepaalde privileges heeft gekregen om de belangen van zijn cliënt (de verdachte) op een effectieve wijze te kunnen behartigen en die, in het belang van zijn cliënt, gebruik kan maken van alle procedurele middelen die hij tot zijn beschikking heeft.⁶ De officier van justitie en de rechter spelen in het strafproces een heel andere rol. Zij zijn op zoek naar de materiële waarheid. Hoewel zij oog zullen moeten hebben voor alle in aanmerking komende belangen – dus ook voor het belang van de verdachte –, zijn zij geen belangenbehartigers.

De verdachte heeft een vanzelfsprekend recht zich te verdedigen. Dit recht is o.a. neergelegd in artikel 6 lid 3 onder c EVRM.⁷ Om dit recht te kunnen uitoe-

4. T.N.M.B. Spronken, Spiegel van de ziel van de rechtsorde. Over verdediging en waarheidsvinding, in: Homo Advocatus, Spong-bundel, SDU Uitgevers 1998, p. 191 – 202. Zie voorts: A. Röttgering, Eenzijdige belangenbehartiging: de taakopvatting van de strafrechtadvocaat, Strafblad 2006, p. 367 – 378; Taru Spronken, Verdediging, a.w., in het bijzonder: hoofdstuk 1 en 3.
5. J.I.M.G. Jahae, Officer of the Court, Strafblad 2006, p. 514 – 524. Vgl. A. Röttgering, Eenzijdige belangenbehartiging, a.w., p. 373: "Met betrekking tot de strafrechtadvocatuur stelt de Commissie (=Commissie Advocatuur; JB) zich op het standpunt dat de advocaat in Nederland, gezien het gematigd inquisitoire systeem niet kan worden gezien als 'officer of the court'. Daarvoor is de verdachte teveel onderwerp van onderzoek en berechting en te weinig gelijkwaardige procespartij."
6. E. Prakken, De positie van de raadsman in ons strafproces, in: Verdedigers in strafzaken, Over de rol en taakopvatting van de verdediger in strafzaken, Uitgave van de NVSA in 2000, p. 7 – 22.
7. "Everyone charged with a criminal offence has the following minimum rights: to defend himself in person or through legal assistance of his own choosing or, if he has not sufficient means to pay for legal assistance, to be given it free when the interests of justice so require." Vgl. Art. 14 lid 3 sub d IVBPR: "In the determination of any criminal charge against him,

fenen, moet de verdachte zich kunnen laten bijstaan. Ook dit volgt uit artikel 6 van het Europees Verdrag. Ik wijs ook op artikel 18 van de Grondwet. Het strafproces dient zo te worden ingericht dat die bijstand optimaal kán worden verleend. Daarmee is natuurlijk geen garantie gegeven dat de bijstand ook altijd optimaal wordt verleend. Want dat over het optreden van advocaten in strafzaken van alles valt op te merken, zal iedereen die regelmatig strafzittingen bijwoont, kunnen beamen. Soms is de kwaliteit van de juridische dienstverlening ver beneden de maat of zelfs ronduit slecht. In uitspraken van rechters zal men daarover zelden iets kunnen lezen. Verweren worden verworpen en verdachten worden veroordeeld. Heel af en toe proeft men iets van de irritatie met betrekking tot het zwakke optreden van een advocaat, zoals in een vonnis van de rechtbank Assen van 5 september 2006, waarin het volgende werd overwogen nadat de raadsman kennelijk een beroep had willen doen op de strafuitsluitingsgrond 'noodweer': "Het is de rechtbank niet opgevallen dat de raadsman hiervoor een onderbouwing heeft gegeven."⁸

Het is in de eerste plaats de verantwoordelijkheid van de advocatuur – in het bijzonder van de individuele advocaat die de rechtsbijstand verleent – om ervoor te zorgen dat de kwaliteit van de dienstverlening in orde is.⁹ Het is daarnaast de wetgever die de randvoorwaarden moet scheppen waarbinnen de verdediging optimaal moet kunnen functioneren. En het zijn ten slotte de met opsporing, vervolging en berechting belaste personen en instanties, die de raadsman de noodzakelijke ruimte en gelegenheid moeten geven om de gewenste verdediging te kunnen voeren.

Ik zal mijn betoog vandaag toespitsen op een concreet thema, dat samenhangt met mijn bijzondere leeropdracht 'verdediging in strafzaken', te weten: het belang van een effectieve verdediging en (meer in het bijzonder) het belang van toegankelijke en effectieve rechtsbijstand.

Het belang van een effectieve verdediging

Van oudsher is de verdachte iemand "te wiens aanzien uit feiten en omstandigheden een redelijk vermoeden van schuld aan enig strafbaar feit voortvloeit", of (daarna) degene "tegen wie de vervolging is gericht".¹⁰

Het doel van het strafproces is de berechting van verdachten en uiteindelijk natuurlijk het veroordelen en zo nodig bestraffen van schuldigen. De procedure-

everyone shall be entitled to the following minimum guarantees, in full equality: to be tried in his presence, and to defend himself in person or through legal assistance of his own choosing; to be informed, if he does not have legal assistance, of his right; and to have legal assistance assigned to him, in any case where the interests of justice so require, and without payment by him in any such case if he does not have sufficient means to pay for it."

8. Rechtbank Assen 5 september 2006, LJN-nr. AY7533.

9. A.A. Franken, De tekortschietende raadsman, in: A.H.E.C. Jordans e.a. (red.), Praktisch Strafrecht, Reijntjes-bundel, Wolf Legal Publishers 2005, p. 161 – 169.

10. Artikel 27, eerste en tweede lid, Sv.

regels zijn er om de doelstellingen van het strafproces te kunnen bereiken en tegelijkertijd – en dat is niet onbelangrijk – om aan de verdachte de nodige rechtsbescherming te bieden.¹¹ Ik realiseer mij dat ik hiermee de uitgangspunten van de strafvordering wel erg versimpeld weergeef, maar die versimpeling volstaat op dit moment, omdat zij slechts een opstapje is naar het eigenlijke onderwerp van vandaag: de effectieve verdediging van verdachten in strafzaken.

Een effectieve verdediging is meer dan verdediging alleen. Een verdachte, die wordt bijgestaan door een raadsman, die niets mag of die niets kan, wordt niet effectief verdedigd. Een effectieve verdediging is een verdediging die bij kan dragen aan de resultaten van het strafproces. Daarmee bedoel ik niet te zeggen dat een effectieve verdediging altijd tot een voor de verdachte gunstige uitspraak zal (of moet) leiden. Het betekent in mijn opinie dat de verdediger de beschikking heeft over de noodzakelijke instrumenten om in het belang van zijn cliënt en in het kader van het strafproces invloed uit te oefenen, en dat hij die instrumenten ook weet te benutten. Voor een effectieve verdediging zijn daarom twee aspecten van belang. Enerzijds de kwaliteit van de rechtsbijstandverlening en anderzijds de garanties die de voorwaarden moeten scheppen om überhaupt effectief te kunnen verdedigen.

De kwaliteit is iets waar de raadsman – en meer in het algemeen: de balie – zelf aan moet werken. Een raadsman die niet voldoende op de hoogte is van de instrumenten die hem in het kader van de verdediging van zijn cliënt, ter beschikking staan, loopt een reële kans dat hij mogelijkheden niet benut en daardoor zijn cliënt tekort doet. Hetzelfde geldt voor de raadsman die essentiële vaardigheden ontbeert en daardoor onvoldoende gebruik kan maken van de mogelijkheden. Als we spreken over een effectieve verdediging, dan ligt er dus in de eerste plaats een verantwoordelijkheid bij de raadsman.

In de tweede plaats, en daar wil ik het vandaag vooral met u over hebben, ligt er een belangrijke verantwoordelijkheid bij overheid. De overheid moet er voor zorgen dat de verdediging daadwerkelijk kan bijdragen aan de resultaten van het strafproces.

Waarom is een effectieve verdediging belangrijk? Zou het niet veel praktischer zijn om verdachten van (ernstige) misdrijven zonder enige vorm van proces of in ieder geval zonder de mogelijkheid van juridische bijstand (of überhaupt zon-

11. Vgl. M.S. Groenhuijsen en G. Knigge (red.), Het onderzoek ter zitting, Eerste interimrapport onderzoeksproject Strafvordering 2001, p. 15: "Het hoofddoel van het strafproces is het verzekeren van een juiste toepassing van het abstracte materiële strafrecht. Dat doel is tweeledig. Het doel is enerzijds te bewerkstelligen dat de schuldigen (degenen die de strafwet hebben overtreden) worden gestraft. Dat doel rechtvaardigt onder meer de toekenning van soms ingrijpende onderzoeksbevoegdheden aan de met opsporing en vervolging belaste autoriteiten. Het doel is anderzijds het voorkomen van de bestraffing van onschuldigen. Veel strafprocesuele voorzieningen hebben dan ook een waarborgkarakter. Eén van die waarborgen is het toekennen van het recht aan de verdachte om zich te verdedigen. Die verdediging verkleint de kans op onjuiste beslissingen."

der verdedigingsmogelijkheden) een aantal jaren op te sluiten, om ze daarna weer gewoon te laten gaan? Met het stellen van de vraag is eigenlijk het antwoord al gegeven. Zonder een toegankelijk en effectief recht op verdediging, kan er geen sprake zijn van een eerlijk proces.

U kent ongetwijfeld de wanhoop van Josef K., die in Het Proces van Franz Kafka betrokken raakt in een procedure waar hij niets van begrijpt. Wanneer hij op een winterochtend op zijn kantoor zit, denkt hij na over het proces en over de rol van de advocaat daarin. Ik citeer:

“K. wist immers helemaal niet wat de advocaat deed; veel was het in elk geval niet, hij had hem al in geen maand bij zich laten komen en ook bij geen der vroegere besprekingen had K. de indruk gehad, dat deze man veel voor hem kon bereiken. Hij vond het vreemd, dat hij hem bijna helemaal niet ondervraagd had. En hier was toch zoveel te vragen. (...)

(...) het eerste verweerschrift raakte gewoonlijk zoek of helemaal in het ongereede en, zelfs wanneer het tot het slot bewaard bleef, werd het, naar de advocaat weliswaar alleen bij geruchte had vernomen, nauwelijks gelezen. Dat was allemaal heel spijtig, maar niet helemaal ongerechtvaardigd. K. mocht vooral niet uit het oog verliezen, dat het proces niet openbaar was, het kon, als de rechtbank het nodig achtte, openbaar worden, maar de wet schreef openbaarheid niet voor. Daardoor waren ook de stukken van het gerecht, in de eerste plaats de acte van beschuldiging, niet toegankelijk voor de beklaagde en zijn verdediging; daardoor wist men in het algemeen niet of tenminste niet precies waartegen het eerste verweerschrift zich moest richten; het kon daarom eigenlijk alleen bij toeval iets bevatten, dat voor de zaak van betekenis was. Werkelijk rake en bewijzvoerende verweerschriften konden pas later worden uitgewerkt, wanneer in de loop van het verhoor van de beklaagde de verschillende punten van aanklacht en hun motivering duidelijker naar voren traden of geraden konden worden. Onder deze omstandigheden was natuurlijk de verdediging in een zeer ongunstige en moeilijke positie. Maar ook dat was opzettelijk. De verdediging was namelijk door de rechtbank eigenlijk niet toegestaan, werd enkel geduld en zelfs over de vraag, of dat laatste uit het betreffende wetsartikel kon worden gelezen, bestond onenigheid. Er was daarom, strikt genomen, geen enkele door de rechtbank erkende advocaat; allen, die voor dit gerecht als advocaat optraden, waren feitelijk onbevoegden. (...)

Men wilde de verdediging zoveel mogelijk uitschakelen, alles moest uitsluitend op de beklaagde zelf neerkomen. Au fond geen slecht standpunt, maar niets zou foutiever zijn, dan daaruit te concluderen, dat bij deze rechtbank de advocaten voor de beklaagde overbodig waren. De procedure was namelijk meestal niet alleen geheim voor het publiek, maar ook voor de beklaagde. Natuurlijk slechts voor zover dit mogelijk was, het was echter in uitgebreide zin mogelijk. Ook de beklaagde had namelijk geen toestemming zijn stukken in te zien, en om gevolgtrekkingen te maken uit de verhoren en de daaraan ten grondslag liggende stukken was heel moeilijk, vooral voor de beklaagde, die immers bevangen was en alle mogelijke zorgen had, die hem afleidden. En hier greep de verdediging

dan in. Bij de verhoren mochten over het algemeen geen verdedigers aanwezig zijn, ze moesten daarom na de verhoren en wel indien mogelijk nog bij de deur van de kamer van instructie de beklaagde over het verhoor uithoren en uit deze vaak dan al zeer verwarde mededelingen datgene puren, wat voor de verdediging bruikbaar was.”¹²

Deze illustratie, die een realiteit beschrijft die gelukkig heel ver af staat van de Nederlandse situatie – al zijn er altijd cliënten die het in de gesprekken met hun advocaat hebben over Kafkaëske toestanden –, laat (op een literaire wijze) zien dat een toegankelijk en effectief recht op verdediging, een voorwaarde is voor een eerlijk proces. De kwaliteit van de rechtsstaat kan, met andere woorden en in zoverre, worden afgemeten aan de wijze waarop in het rechtssysteem vorm en inhoud wordt gegeven aan het recht op verdediging van verdachten in strafzaken. Het gaat er dan vooral om dat de verdediging in staat wordt gesteld de resultaten van het strafproces te beïnvloeden. Dat kan bijvoorbeeld door het (doen) oproepen en horen van getuigen, en door het inschakelen van deskundigen. Daarnaast is het van belang dat de processuele condities zodanig zijn dat de verdediging ook daadwerkelijk invloed kan hebben op de uitkomst van het strafproces. Het gaat dan bijvoorbeeld om de toegang tot de rechter, tijdige en volledige informatieverstrekking aan de verdediging, vrij verkeer tussen raadsman en verdachte, het recht op rechtsbijstand vanaf het moment dat het er toe doet, gegarandeerde vertrouwelijkheid, en regeling van gefinancierde rechtshulp voor on- en minvermogenden.¹³

Ik noemde zojuist de toegang tot de rechter. De toegang tot de rechter is een belangrijke voorwaarde voor een eerlijk proces. Het recht is in onze Grondwet verankerd in artikel 17 en wordt, meer in het bijzonder, uitgewerkt in artikel 6 (lid 1) EVRM. De toegang tot de rechter mag niet te zeer worden beperkt. In strafzaken doet zich hier meestal geen probleem voor. De verdachte wordt in de regel immers door de officier van justitie gedagvaard om voor de strafrechter te verschijnen. Als de officier van justitie besluit de zaak niet aan de strafrechter voor te leggen maar de verdachte een transactieaanbod te doen, heeft die verdachte – bij de huidige stand van zaken – de mogelijkheid het aanbod te weigeren. De officier van justitie kan dan besluiten de verdachte alsnog te dagvaarden. Het recht op toegang tot de rechter is als zodanig geen voorwaarde voor een effectieve verdediging. Er zijn immers talloze situaties denkbaar waarin de ver-

12. Franz Kafka, *Het proces*, De Salamander (Querido) 1958, p. 114 – 118.

13. Vgl. M.S. Groenhuijsen en G. Knigge (red.), *Het onderzoek ter zitting*, a.w., p. 35: “De taak van de raadsman kan alleen goed worden vervuld wanneer de volgende rechten in principe zijn gewaarborgd:

- vrij verkeer tussen de verdachte en de raadsman;
- geheimhoudingsplicht annex verschoningsrecht voor de raadsman omtrent datgene wat zich in het functionele contact tussen verdachte en raadsman heeft voorgedaan;
- kennisneming van de processtukken door de raadsman;
- bijwonen van verhoren van de verdachte door de raadsman.”

dachte zich moet (of kan laten) verdedigen, zonder dat er daarbij een rechter in beeld komt. Die verdediging kan in zo'n situatie zeer effectief zijn. Zó effectief zelfs dat de rechter helemaal buiten beeld blijft, omdat de zaak bijvoorbeeld eindigt met een sepot.

Wanneer echter de toegang tot de rechter in meer of in mindere mate wordt belemmerd, kan dat wel invloed hebben op de effectiviteit van de verdediging. Het is daarom toch van belang de toegankelijkheid van de rechtspraak aan te stippen wanneer we het hebben over het recht op een effectieve verdediging. Ik kom daar zo meteen op terug.

Een andere belangrijke voorwaarde voor een eerlijk proces vormt de in artikel 6 EVRM impliciet gegarandeerde 'equality of arms'. Deze rechtswaarborg kan worden beschouwd als een van de steunpilaren van het recht op rechtsbijstand¹⁴ en in het verlengde daarvan van het recht op een effectieve verdediging. Het strafproces dient zoveel mogelijk in evenwicht te zijn.

Als je met advocaten spreekt, dan hoor je vaak dat de (rechts-)positie van verdachten de laatste jaren achteruit is gehold.¹⁵ De weegschaal van Vrouwe Justitia hangt al lang niet meer in evenwicht, is een veel gehoorde klacht. Van een 'equality of arms' tussen het openbaar ministerie en de verdediging is beslist geen sprake. Vaak worden er voorbeelden bij gegeven, waaruit vooral blijkt dat de verdachte harder wordt aangepakt, zwaarder wordt gestraft of minder mogelijkheden heeft dan zijn processuele tegenspeler. Ook wordt regelmatig beklemtoond dat er niet adequaat wordt ingegrepen wanneer vertegenwoordigers van politie of justitie hun boekje te buiten gaan. In het belang van de opsporing en vervolging van misdadigers is kennelijk veel geoorloofd. Als iets niet mag, wordt het vaak toch oogluikend toegestaan. Het strafrecht is zakelijker, harder en instrumenteler geworden. Een kleine bloemlezing:

- Over de hele linie wordt gemiddeld zwaarder gestraft. Er wordt de laatste tijd vaker een levenslange gevangenisstraf opgelegd. Levenslanggestraften hebben geen reëel perspectief.¹⁶
- Dat laatste geldt zeker ook voor tbs-gestelden die in zogenaamde 'long-stay'-afdelingen verdwijnen.
- Verdachten die als 'veelpleger' te boek staan, worden als 'stelselmatige daders' voor een periode van twee jaar weggeborgen, nadat zij bijvoorbeeld een pakje koekjes hebben gestolen in de supermarkt.¹⁷
- Een aantal wettelijke strafmaxima is kort geleden fors omhooggegaan.¹⁸

14. Vgl. T. Blom en A.R. Hartmann, Verdediging in strafzaken, in: M.S. Groenhuijsen en G. Knigge (red.), Het onderzoek ter zitting, a.w., p. 198.

15. O.a. T. Van der Goot in de Leeuwarder Courant van 12 december 2006, Advocaat: 'Rechtspositie verdachten holt achteruit'.

16. F.W. Bleichrodt, Een leven lang, Oratie RUG, Kluwer 2006. Zie voorts: P.C. Vegter, Deugt de levenslange gevangenisstraf?, Strafolad 2006, p. 292 - 300.

17. Plaatsing in een inrichting voor stelselmatige daders, Stb. 2004, 351.

18. Wet herijking strafmaxima, Stb. 2006, 11.

- Er is een wetsvoorstel ingediend tot invoering van zogenoemde minimumstraffen.¹⁹
- Strafrechtelijke aansprakelijkheid kan, door ruime wetgeving, gemakkelijker worden aangenomen.²⁰
- Steeds meer zaken worden – zowel in eerste aanleg als in hoger beroep – door slechts één rechter (de z.g. ‘unus’) afgedaan.
- Vormverzuimen in het vooronderzoek of fouten in de tenlastelegging staan meestal niet meer aan een veroordeling in de weg.²¹
- De raadsman die zonder zijn cliënt ter zitting verschijnt, kan tegenwoordig nog slechts het woord ter verdediging voeren wanneer hij verklaart daartoe uitdrukkelijk te zijn gemachtigd door zijn cliënt.²² Het komt regelmatig voor dat de raadsman dat in alle oprechtheid niet kan verklaren, waardoor de verdachte verstoken blijft van verdediging ter terechtzitting.²³
- Veel bijzondere opsporingsbevoegdheden kunnen onder de directe verantwoordelijkheid van het openbaar ministerie worden toegepast. De rechter (-commissaris) komt daar in de praktijk niet of nauwelijks meer aan te pas.²⁴
- De voorlopige hechtenis is voor meer feiten mogelijk geworden en kan voor een langere periode worden opgelegd. Tegenwoordig kunnen bijvoorbeeld ook verdachten van eenvoudige mishandeling en vernieling rechtens van hun vrijheid worden beroofd. Voorlopig gehechte cliënten blijven vaak maar vastzitten, terwijl het Europese Hof voor de Rechten van de Mens bij herhaling heeft gezegd dat de onvoorwaardelijke invrijheidstelling als fundamenteel uitgangspunt heeft te gelden.²⁵
- Het hoger beroep is ‘gestroomlijnd’.²⁶
- De mogelijkheden tot het oproepen van getuigen in hoger beroep zijn door de wetgever beperkt.²⁷
- Ambtsberichten van o.a. de AIVD kunnen onder omstandigheden als bewijsmiddel worden gebruikt.²⁸

19. Wetsvoorstel minimumstraffen voor moord en doodslag, TK 30 659.

20. J. de Hullu, *Zijn er grenzen aan de strafrechtelijke aansprakelijkheid?* Oratie KUB, Gouda Quint 1993; Y. Buruma, *Grenzen aan de strafrechtelijke aansprakelijkheid*, in: M.S. Groenhuijsen en J.B.H.M. Simmelink (red.), *Glijdende schalen*, De Hullu-bundel, Wolf Legal Publishers 2003, p. 71 – 93.

21. Wet vormverzuimen, Stb. 1995, 441. Vgl. A.A. Franken, *Voor de vorm*, Oratie UU, Boom Juridische Uitgevers 2004. Zie voorts: HR 30 maart 2004, NJ 2004, 376.

22. Wet herziening onderzoek ter terechtzitting, Stb. 1998, 33.

23. Bijvoorbeeld: P.W. van der Kruijs, *De verdediging van de afwezige verdachte*, Strafol 2006, p. 363 – 366.

24. Wet bijzondere opsporingsbevoegdheden, Stb. 1999, 245.

25. O.a. EHRM 24 juli 2003, Appl.nr. 46133/99 en 48184/99 (Smirnova tegen Rusland).

26. Wet stroomlijning hoger beroep, Stb. 2006, 470. Zie voor een kritisch commentaar op het wetsvoorstel: P.A.M. Mevis, *De ruimte voor het hoger beroep en voor wijziging van de regeling daarvan*, DD 2006, 1, p. 1 – 16.

27. Horen getuigen, Stb. 2004, 579.

28. Wet afgeschermd getuigen, Stb. 2006, 460. Zie voor kritische opmerkingen over deze wet: A. Beijer, *Een andere kennismaking met de (wet) afgeschermd getuige*, DD 2006, 68, p. 959 - 986. Vgl. HR 5 september 2006, NBSr 2006, 375.

En zo kan ik nog wel even doorgaan. Denkt u bijvoorbeeld ook aan de uitgebreide bevoegdheden die per 1 februari j.l. kunnen worden uitgeoefend in het kader van de terrorismebestrijding en de daaraan gekoppelde beperking van het recht van de verdediging op kennisneming van processtukken.²⁹ De instrumentaliteit van het strafrecht en van het strafprocesrecht heeft de laatste jaren wel erg veel aandacht van (o.a.) de wetgever gekregen. Uit het geschetste beeld van de ontwikkelingen spreekt een bepaalde visie op het strafrecht. In eenvoudige woorden luidt die: boeven moeten efficiënt, doelmatig en vooral ook fors worden aangepakt.

Deze constatering doet de vraag rijzen of die invalshoek ook invloed heeft (gehad) op de positie van de verdediging. Ik breng u in herinnering de oprechte gedachte van mijn dochter: boeven, die help je niet!

Er zou tegelijk met de zojuist geschetste ontwikkeling, ook een ontwikkeling gaande zijn naar een meer contradictoir strafproces. Het Project Strafvordering 2001 heeft daartoe een eerste aanzet gegeven. De tegenspraak – zeg maar: de interactie tussen de verschillende procesdeelnemers – zou meer gewicht moeten krijgen in het strafproces. Het gewijzigde artikel 359 lid 2 Sv past in die ontwikkeling.³⁰ De rechter moet motiveren waarom hij afwijkt van uitdrukkelijk onderbouwde standpunten van de vertegenwoordiger van het openbaar ministerie en van de verdediging.³¹ Meer nadruk op tegenspraak, zou eigenlijk moeten leiden tot een versteviging van de positie van de verdediging.³² Het concept gaat immers uit van min of meer gelijkwaardige procesdeelnemers.

Waar ik vanmiddag met u over wil spreken, zijn ontwikkelingen die (mogelijk) van invloed zijn op de effectieve verdediging van verdachten in strafzaken. Het strafproces moet zo zijn ingericht dat de verdachte in de gelegenheid wordt gesteld zich te verdedigen en zich desgewenst daartoe te laten bijstaan door een advocaat. Die advocaat heeft vervolgens als primaire taak zijn cliënt zo goed mogelijk door het strafproces te loodsen en er voor te zorgen dat die cliënt in dat

29. Wet ter verruiming van de mogelijkheden tot opsporing en vervolging van terroristische misdrijven, Stb. 2006, 580 (inw. tr.: Stb. 2006, 731), TK 30 164. Zie over deze wet o.a.: P.H.P.H.M.C. van Kempen, *Terrorismebestrijding door marginalisering strafvorderlijke waarborgen*, NJB 2005, p. 397 – 400; N.J.M. Kwakman, *Het recht op inzage in de processtukken: EHRM-proof?*, Strafbld 2006, p. 500 – 508; T. Kooijmans en J.B.H.M. Simmelink, *Het recht op kennisneming van de processtukken in het Wetsvoorstel tot verruiming van de mogelijkheden tot opsporing en vervolging van terroristische misdrijven*, DD 2006, 79, p. 1107 – 1126.

30. J.W. Fokkens, *De wijziging van art. 359 lid 2 Sv: een stap op weg naar een contradictoir strafproces*, in: A.E. Harteveld e.a. (red.), *Systeem in ontwikkeling*, Liber amicorum G. Knigge, 2005, p. 139 – 149.

31. De Hoge Raad stelt wel eisen aan de onderbouwing van standpunten. Niet ieder standpunt dwingt de rechter tot een gemotiveerde reactie: HR 11 april 2006, NJ 2006, 393, m.nt. Y. Buruma.

32. Franken laat zien dat het strafproces nog niet in balans is. Hij vraagt zich daarom af of een contradictoir strafproces bij de huidige stand van zaken wel zo'n goed idee is. Zie: A.A. Franken, *Tegenspraak: belofte of schrikbeeld voor de verdediging?*, Strafbld 2006, p. 403 - 410.

proces alle ruimte krijgt die nodig is om voor zijn belangen op te komen. De advocaat in strafzaken is (in willekeurige volgorde) vertrouwenspersoon, raadgever, belangenbehartiger en procesbewaker.³³

Een Statuut voor de verdediging

Zo'n drie-en-een-half jaar geleden heeft Taru Spronken op deze plaats een aantal bespiegelingen gewijd aan de door haar gewenste totstandkoming van een Europees Statuut voor de strafrechtadvocaat.³⁴ In haar betoog heeft zij onder andere aandacht geschonken aan de garanties voor een adequate rechtsbijstand. Het recht van de verdachte op rechtsbijstand is een belangrijke procedurele waarborg en vormt als zodanig een wezenlijk onderdeel van het in artikel 6 EVRM gegarandeerde (ongeclausuleerde) recht op verdediging in strafzaken. De garanties die zij daarnaast (en in het bijzonder) in het Statuut verankerd zou willen zien, hebben betrekking op het moment van aanvang van de rechtsbijstand, de toegevoegde (gefinancierde) rechtshulp, processuele bevoegdheden – zoals het recht op informatie, toegang tot het dossier, het recht om verhoren, voorgeleidingen en zittingen bij te wonen en daarbij het woord te voeren, het recht om getuigen te ondervragen en om onderzoek te (laten) doen naar ontlastende feiten en omstandigheden –, de vertrouwelijke communicatie en het vrije verkeer, en ten slotte op de vrijheid van verdediging.

Een Europees Statuut voor de strafrechtadvocaat is er helaas nog niet gekomen. Wel is er inmiddels op initiatief van de Nederlandse Vereniging van Strafrechtadvocaten (NVSA) op nationaal niveau een Statuut voor de raadsman in strafzaken (verder: het Statuut) vastgesteld.³⁵ Dit Statuut – dat overigens geen formele status heeft – bevat, naast een aantal specifieke gedragsregels die zijn toegesneden op de advocaat in strafzaken, 'taakstellende normen omtrent de bevoegdheden en de garanties die de overheid de advocaat moet bieden om zijn taak naar

33. G. Spong, *Minimumeisen voor een goede verdediging*, in: *Verdedigers in strafzaken*, a.w., p. 24, noemt procescontrole een eerste vereiste, "aangezien de raadsman als primaire taak heeft ervoor zorg te dragen dat de verdachte een eerlijk proces krijgt." Zie ook: T. Blom en A.R. Hartmann, *Verdediging in strafzaken*, a.w, p. 201; Taru Spronken, *Verdediging*, a.w., hoofdstuk 1; E.P.H.R. Sutorius, *Rol en taakopvatting van de raadsman*, in: J. Boksem e.a. (red.), *Handboek Strafzaken*, losbladig, hoofdstuk 1; J. Boksem, *Vademecum strafzaken*, Inleiding tot het Handboek strafzaken, Kluwer 2003, hoofdstuk 1.

34. Taru Spronken, *A place of greater safety*, *Bespiegelingen over een Europees Statuut voor de strafrechtadvocaat*, oratie UM, Kluwer 2003. Eerder had Ties Prakken ook al voor een dergelijk statuut gepleit in haar oratie: *Beginselen van een goede verdediging*, oratie UM, Gouda Quint 1999. Blom en Hartmann geven de voorkeur aan een wettelijke regeling boven een statuut. Zie ook: T. Blom en A.R. Hartmann, *Verdediging in strafzaken*, a.w., p. 230.

35. Statuut voor de raadsman in strafzaken, vastgesteld in de vergadering van de Nederlandse Vereniging van Strafrechtadvocaten op 13 november 2003. Het Statuut is te raadplegen via: www.nvsa.nl, en is opgenomen in: *Statuut voor de Verdediging*, *Praktijkcahiers Strafrecht 00*, SDU Uitgevers 2004.

behoren te kunnen uitoefenen'.³⁶ In deze boodschap aan (met name) de wetgever herkent men de garanties voor een adequate rechtsbijstand van Spronken.

Het Statuut beoogt het recht op verdediging inhoud te geven door in de eerste plaats een opsomming te geven van de bevoegdheden die de raadsman moet hebben om zijn taak te kunnen uitoefenen, en door daarnaast de garanties op te sommen die de overheid moet bieden om een effectieve verdediging mogelijk te maken. Het zijn twee zijden van dezelfde medaille.

Een Statuut waarin de bevoegdheden en garanties worden opgesomd die als minimumeisen voor een effectieve verdediging worden beschouwd, is natuurlijk een mooi stuk, maar waar het uiteindelijk natuurlijk om gaat, is dat die normen een rol gaan spelen bij de totstandkoming van wet- en regelgeving en bij de rechterlijke oordeelsvorming.

Dit is niet de plaats en het moment om alle in het Statuut neergelegde bevoegdheden en garanties uitvoerig te bespreken en daarbij de vraag te stellen of, en zo ja in hoeverre, er bij de totstandkoming van wet- en regelgeving en bij het nemen en geven van beslissingen in concrete strafzaken oog is voor het belang van een effectieve verdediging. Zou u mij vragen of ik denk dat het belang van een effectieve verdediging richtinggevend is in de verschillende besluitvormingsprocessen, dan zou ik u antwoorden dat ik vermoed dat het belang van de verdediging vaak pas in beeld komt nadat andere in aanmerking komende belangen zijn afgewogen. Het lijkt erop dat het belang van de verdediging soms als een 'luxeartikel' of als een 'extraatje' wordt gezien.

Natuurlijk moet er opgespoord en vervolgd kunnen worden. Die opsporing en vervolging moeten ook effectief zijn. Dat kan in een concreet geval botsen met het belang van de verdachte. Het belang van een effectieve verdediging is echter van een heel andere orde. Het verschoningsrecht, het vrije verkeer, het recht op tijdige en volledige informatieverstrekking, de gefinancierde rechtshulp, etc., zijn basisvoorwaarden voor een eerlijk proces. Dergelijke garanties – die de verdachte bescherming moeten bieden tegen een al te voortvarend overheidsop treden en die moeten garanderen dat de verdachte een eerlijk proces krijgt – moeten in beginsel niet (kunnen) wijken voor de opsporing en vervolging van strafbare feiten. In de praktijk lijkt dat soms wel te gebeuren.

Er wordt geknabbeld aan het verschoningsrecht.

Het verschoningsrecht staat onder druk.³⁷ Tijdens het congres in december 2006 heeft de NVSA haar standpunt bepaald betreffende het beroepsgeheim, het verschoningsrecht en de advocaat als getuige. De aanleiding daartoe vormde, aldus het bestuur van de vereniging in een schriftelijke notitie die tijdens het congres werd uitgereikt aan de deelnemers, "een

36. Statuut, Deel B: Bevoegdheden en garanties.

37. Vgl. Taru Spronken, Verschoningsrechtelijke hoofdbreken: advocaten als getuigen tegen cliënten, Nieuwsbrief Strafrecht 2007, p. 10 – 13.

veelheid aan incidenten rond dit onderwerp". Het standpunt van de NVSA komt er in het kort gezegd op neer dat in beginsel nagenoeg alle informatie die in een gesprek tussen een cliënt en zijn advocaat naar voren komt, onder het bereik van de geheimhoudingsverplichting en het verschoningsrecht valt.³⁸

Wat de cliënt met zijn raadsman bespreekt, kan interessant zijn in het licht van de opsporing van strafbare feiten. Het is, wat dat betreft, niet vreemd dat politie en justitie belangstelling tonen voor de inhoud van dergelijke gesprekken. In het kader van de opsporing van strafbare feiten, is het heel verleidelijk om te luisteren naar wat cliënt en raadsman elkaar over de telefoon te vertellen hebben. Ook kan het interessant zijn de advocaat als getuige aan de tand te voelen over wat hij met zijn cliënt zoal heeft besproken. Een doorzoeking in het kantoor van de raadsman kan bruikbare informatie opleveren. Hier staat tegenover dat een ieder (dus ook een verdachte) zich in vertrouwen tot een advocaat moet kunnen wenden.^{39,40} Het opsporingsbelang botst hier met het belang dat door de geheimhoudingsverplichting en het verschoningsrecht wordt gediend. De NVSA stelt zich op het standpunt dat in de afweging van deze belangen, het belang dat met de geheimhouding en het verschoningsrecht wordt gediend, zwaarder dient te wegen dan het belang van de waarheidsvinding. De afweging kan anders uitvallen, wanneer de advocaat (terecht) als verdachte van een ernstig strafbaar feit is aangemerkt, aldus het bestuur van de NVSA in de uitgereikte notitie.

De informatieverstrekking aan de verdediging is vaak niet tijdig en zeker niet volledig.

Het recht op informatie betekent in de praktijk beslist niet dat de verdediging altijd alle informatie krijgt die van belang is voor een effectieve verdediging. Er vindt altijd een selectie plaats. Onderzoeken die 'niets' hebben opgeleverd, komen lang niet altijd in het dossier terecht. Toch kunnen dergelijke onderzoeken voor de verdediging interessante informatie bevatten. Soms komt de verdediging er bij toeval achter dat er dergelijke 'verborgen' onderzoeken hebben plaatsgevonden. Bijvoorbeeld doordat iemand uit de omgeving van de verdachte daarvan iets gemerkt heeft of doordat één van de leden van het opsporingsteam tijdens een verhoor iets aan de verdachte heeft laten doorschemeren over een bepaald onderzoek dat gaande was. Soms worden op verzoek van de verdediging de journaals van het politieonderzoek aan het dossier toegevoegd of ter inzage gegeven. Uit die journaals blijkt vaak dat er veel meer is onderzocht dan uit de processen-verbaal van het onderzoek blijkt. Het is voor de verdediging daarom zeker de moeite waard om die journaals op te vragen.

38. Vgl. HR 24 januari 2006, NBSr 2006, 41: "wetenschap die aan (de advocaat) in het kader van zijn beroepsuitoefening is toevertrouwd".

39. HR 29 maart 1994, NJ 1994, 552.

40. Zie over (het belang van) het professionele verschoningsrecht o.a.: Chrisje Brants en Taru Spronken, Het professionele verschoningsrecht: de arts, de advocaat en de journalist in de Nederlandse strafrechtpraktijk, Preadvies voor de Nederlands-Vlaamse Vereniging voor Strafrecht, in: Chrisje Brants, Taru Spronken, Philip Traest en Joachim Meese, Verschoningsrecht in het strafrecht van België en Nederland, Wolf Legal Publishers 2006, p. 1 – 108 (met uitgebreide literatuurlijst). Zie voorts: Taru Spronken, Verdediging, a.w., p. 382 – 435.

Het uitgangspunt zou echter moeten zijn dat *alle* informatie wordt verstrekt, en niet slechts een selectie (waarin steun kan worden gevonden voor de verdenking).

Informatie wordt vaak pas verstrekt lang nadat zij beschikbaar is gekomen. De verdediging heeft een structurele informatieachterstand, zeker in de fase van het voorbereidend onderzoek. Die achterstand wordt nog veel groter wanneer de nieuwe terrorismewetgeving wordt toegepast. Deze wetgeving maakt het mogelijk dat de verdediging langdurig verstoken blijft van informatie. Vanuit het gezichtspunt van een effectieve verdediging beschouwd, is dat natuurlijk geen goede ontwikkeling.

De mogelijkheden om getuigen op te roepen en deskundigen in te schakelen, worden beperkt door het opwerpen van formele drempels.

Als het gaat om de mogelijkheden tot het inschakelen van deskundigen en het oproepen van getuigen door de verdediging, is er een groot verschil tussen politie en justitie enerzijds, en de verdediging anderzijds. Over dit onderwerp kun je een hele oratie houden. Ik volsta met het maken van slechts één enkele opmerking. Eigenlijk is het meer een stellingname.

De mogelijkheden om getuigen op te roepen of deskundigen te consulteren, worden te veel beperkt door het opwerpen van formele drempels. Als een raadsman bijvoorbeeld in hoger beroep de verdediging van een collega overneemt en na de bestudering van het dossier tot de conclusie komt dat er in het belang van de verdediging nog getuigen zouden moeten worden gehoord, loopt hij er tegenaan dat zijn verzoek daartoe beoordeeld zal worden aan de hand van het z.g. noodzaakcriterium, in plaats van aan – wat tot voorkort gebruikelijk was – het belang van de verdediging.

En de gefinancierde rechtshulp blijkt voor een aantal rechtszoekenden minder toegankelijk door hoge eigen bijdragen.

De mogelijkheid van gefinancierde rechtshulp moet garanderen dat de verdachte die zelf geen advocaat kan betalen, zich toch verzekerd weet van rechtsbijstand. Hier zitten twee kanten aan. Aan de ene kant die van de raadsman en aan de andere kant die van de verdachte. Voor de raadsman is het van belang dat de vergoeding die hij voor zijn werkzaamheden krijgt redelijk is en dat er niet teveel tijd gaat zitten in formaliteiten. In z.g. 'standaardzaken' doen zich op deze punten in de regel geen problemen voor. Het aanvragen van de toevoeging is eenvoudig en de forfaitaire vergoeding is redelijk te noemen. Als het gaat om z.g. 'bewerkelijke zaken', ligt dat anders. De raadsman moet aan de Raad voor Rechtsbijstand toestemming vragen voor extra uren. Dit betekent een extra administratieve belasting. Bovendien gaat de Raad de uren beoordelen. In de praktijk betekent dit dat er uren worden doorgestreept. Voor advocaten kan dit een reden zijn om maar geen bewerkelijke zaken aan te nemen. In het bijzonder gedetineerde cliënten ondervinden daardoor problemen bij het vinden van een advocaat naar keuze (die bereid is de zaak op basis van een toevoeging in behandeling te nemen). Zij blijven daardoor nogal eens 'hangen' bij een advocaat bij wie ze zich niet echt gelukkig voelen.

Een ander serieus probleem vormt de hoogte van de eigen bijdrage. Het komt regelmatig voor dat verdachten afzien van juridische bijstand omdat zij de door de Raad voor Rechts-

bijstand vastgestelde eigen bijdrage – die al gauw kan oplopen tot ruim zeshonderd euro (€ 677) – niet kunnen opbrengen.

De rechtsbijstand is voor bepaalde categorieën verdachten niet echt toegankelijk, ondanks het feit dat er wel een regeling voor gefinancierde rechtshulp bestaat.

Ik zal bij één garantie uit het Statuut, het vrije verkeer, iets langer stilstaan aan de hand van een actueel thema: de raadsman bij het politieverhoor. Voor ik dat doe zal ik – eveneens aan de hand van de actualiteit –, zoals aangekondigd, kort ingaan op de toegankelijkheid van de rechtspraak in verband met het recht op een effectieve verdediging.

Toegang tot de rechter

OM-afdoening

Zojuist merkte ik op dat de verdachte eigenlijk altijd wel bij de rechter terecht kan komen. In de fase van de voorlopige hechtenis wordt hij voorgeleid aan de rechter-commissaris en kan hij zich verweren in raadkamer. In de fase van de vervolging wordt hij door de officier van justitie gedagvaard om voor de strafrechter te verschijnen. Besluit de officier van justitie het feit te transigeren, dan kan de verdachte toch nog bereiken dat de zaak aan de rechter wordt voorgelegd, door niet op het transactievoorstel van de officier van justitie in te gaan. De officier van justitie zal (in de meeste gevallen) alsnog tot vervolging overgaan. Bij de huidige stand van zaken hoeft de verdachte dus niets te doen om bij de strafrechter terecht te komen.

Dat laatste gaat veranderen met de inwerkingtreding van de wet OM-afdoening.⁴¹ Over deze nieuwe wet valt van alles op te merken. De belangrijkste opmerking is wat mij betreft dat het opmerkelijk is dat de verantwoordelijkheid voor de opsporing, de vervolging, de berechting, de straftoemeting en de tenuitvoerlegging van de straf, (in de gevallen waar het om gaat) bij één instantie komt te liggen. De officier van justitie kan straks, nadat het opsporingsonderzoek is afgerond, een strafbeschikking uitvaardigen waarin bijvoorbeeld een taakstraf (van maximaal 180 uren), een geldboete of een ontzegging van de rijbevoegdheid (voor ten hoogste zes maanden), wordt opgelegd. Bijna alle straffen en “aanwijzingen het gedrag van de verdachte betreffend” kunnen in de strafbeschikking worden opgenomen. Vrijheidsbenemende sancties kunnen (vooralsnog) niet in de vorm van een strafbeschikking door de officier van justitie worden opgelegd, maar het valt, denk ik, niet uit te sluiten dat – wanneer de OM-afdoening een succes blijkt te zijn – er voor zal worden gepleit ook het opleggen van een (vooreerst) korte vrijheidsstraf langs deze weg mogelijk te maken. Ik ben daar overigens beslist geen voorstander van. Naar mijn mening dient het opleggen van vrijheidsbenemende sancties het prerogatief van de rechter te blijven, en eigenlijk zou dat ook voor het opleggen van vrijheidsbeperkende sancties – die immers ook zeer ingrijpend kunnen zijn – moeten gelden.

41. Stb. 2006, 330.

Wanneer de verdachte, die nadat de strafbeschikking is uitgevaardigd eigenlijk al als een veroordeelde wordt beschouwd, zich vervolgens niet aan de gestelde voorwaarde(n) houdt, kan de officier van justitie overgaan tot tenuitvoerlegging van de opgelegde straf of van de vervangende hechtenis, zonder dat daaraan nog een rechter te pas komt. In de wettelijke regeling zijn wel enkele 'waarborgen' ingebouwd. Zo kunnen de taakstraf, de ontzegging van de rijbevoegdheid, en aanwijzingen die het gedrag van de verdachte betreffen, slechts worden uitgevaardigd indien de verdachte is gehoord en daarbij heeft verklaard bereid te zijn die straf te voldoen dan wel zich aan de aanwijzing(en) te houden.⁴² Ook bij hoge geldboetes (meer dan € 2.000,-) en bij het opleggen van de schadevergoedingsmaatregel moet de verdachte (in die gevallen bijgestaan door een raadsman) vooraf worden gehoord. Daarnaast kan de veroordeelde binnen 14 dagen nadat de strafbeschikking aan hem is betekend of binnen 14 dagen nadat hij op een andere wijze bekend is geworden met de strafbeschikking, verzet aantekenen.⁴³ Pas dan komt de rechter in beeld. Het is dus straks niet meer in alle gevallen zo dat niets doen er toe leidt dat de rechter in de zaak wordt betrokken. Bij vrijheidsbeperkende sancties is dat nog wel het geval, omdat instemming van de verdachte vereist is, maar bij geldboetes is die instemming geen voorwaarde, zodat de officier van justitie (in de praktijk het CJIB) incassomaatregelen kan gaan treffen nadat de termijn van 14 dagen is verstreken. Omdat ik verwacht dat veel veroordeelden pas in actie zullen komen nadat zij met incasso- of andere executiemaatregelen worden geconfronteerd, is de mogelijkheid om de zaak aan de rechter voor te leggen voor veel mensen straks nog slechts een theoretische mogelijkheid.

De advocaat zal normaal gesproken de termijnen voor zijn cliënt in de gaten houden. In de fase waarin de OM-afdoening aan de orde is, kan hij dat in veel gevallen niet, omdat hij niet op de hoogte is van het feit dat er een termijn loopt. Wanneer zijn cliënt – die op dat moment waarschijnlijk zelfs nog cliënt moet worden – een strafbeschikking krijgt uitgereikt waarin staat dat hij een geldboete moet betalen van € 500,- in verband met een eenvoudige mishandeling, wordt de raadsman daarover niet automatisch door justitie geïnformeerd. Hetzelfde geldt wanneer de verdachte, die aanvankelijk heeft ingestemd met het verrichten van een taakstraf, bij nader inzien toch maar liever niet gaat werken. Pas wanneer die cliënt contact met hem opneemt, kan de raadsman mogelijk iets voor zijn cliënt betekenen. Voorwaarde is dan natuurlijk wel dat de termijn waarbinnen er iets mogelijk is, nog niet is verstreken. Door aan de toegang tot de rechter de voorwaarde te stellen dat binnen 14 dagen verzet wordt aangetekend, wordt de verdedigingsmogelijkheid in zaken die het openbaar ministerie buiten de rechter om zou willen afdoen, ernstig beperkt.⁴⁴ Zeker wanneer zij

42. Artikel 257c Sv.

43. Artikel 257e Sv.

44. Bij de overheveling van strafbare feiten naar het administratieve recht speelt min of meer hetzelfde. In dit verband kan worden gewezen op o.a. de Wet administratiefrechtelijke handhaving verkeersvoorschriften, waarin ook het initiatief om de rechter te adiëren bij de verdachte is gelegd.

wordt vergeleken met de huidige transactiepraktijk, waarin de verdachte niets hoeft te doen om bij de rechter te komen. Gelet op het belang van een effectieve verdediging, is de toekomstige OM-afdoening een stap terug ten opzichte van de (oude) transactie.

Tot slot nog het volgende. Onder het kopje 'waarborgen bij de oplegging', wordt in artikel 257c Sv geregeld dat de verdachte uiterlijk bij de aanvang van het horen (in verband met de voorgenomen strafbeschikking houdende een taakstaf, een ontzegging van de bevoegdheid motorrijtuigen te besturen, dan wel een aanwijzing het gedrag van de verdachte betreffend) wordt gewezen op de mogelijkheid om toevoeging van een raadsman te verzoeken. Het op het laatste moment (bij de aanvang van het horen) informeren van de verdachte over de (eventuele) mogelijkheid om voor gefinancierde rechtsbijstand in aanmerking te komen, draagt niet bij aan de effectieve verdediging. Het is te hopen dat het openbaar ministerie in de praktijk niet tot dit laatste moment zal wachten. Uit het oogpunt van een effectieve verdediging zou het natuurlijk nog beter zijn om in alle gevallen waarin het openbaar ministerie overweegt een vrijheidsbeperkende straf op te leggen in de vorm van een strafbeschikking, te bepalen dat er ambtshalve en tijdig (dat wil zeggen ruim voordat de verdachte wordt opgeroepen om op het voornemen van de officier van justitie te worden gehoord) een raadsman wordt toegevoegd.

Schriftuurverplichting in cassatie

Niet alleen in de nieuwe Wet OM-afdoening worden er voorwaarden gesteld die het voor de verdachte moeilijker maken het oordeel van de rechter te krijgen over zijn zaak. Zo kan er bijvoorbeeld ook gewezen worden op de Wet stroomlijning hoger beroep en op de – alweer enige jaren geleden geïntroduceerde – schriftuurverplichting in de cassatiefase. Deze als laatste genoemde wijziging heeft de verdedigingspositie overigens niet wezenlijk verzwakt. Weliswaar is het zo dat de verdachte niet meer zelf een briefje naar de Hoge Raad kan sturen, waarin hij kan aangeven dat hij het met zijn veroordeling in hoger beroep niet eens is. Daar staat echter tegenover dat in alle gevallen waarin tegenwoordig cassatiemiddelen namens de verdachte worden ingediend, deze zijn opgesteld door een advocaat. Hoewel de kwaliteit van die middelen heel wisselend is, is het voor een effectieve verdediging in de cassatiefase waarschijnlijk wel beter dat een jurist de cassatiemiddelen formuleert, dan wanneer de verdachte zelf iets op papier zet. Deze medaille heeft echter wel een keerzijde. De Hoge Raad legt de lat voor de verdediging behoorlijk hoog. Ons hoogste rechtscollege verlangt een zekere kwaliteit van de advocaten die in cassatiezaken optreden. De advocaat die zijn cliënt in de cassatiefase bijstaat, dient zich hiervan bewust te zijn. Waar voorheen nog wel eens ambtshalve werd ingegrepen door de Hoge Raad, gebeurt dat tegenwoordig niet of nauwelijks meer.⁴⁵

45. C.J. van der Wilt en M.K.T. Tjong, *Ambtshalve cassatie in strafzaken na invoering van de schriftuurverplichting*, DD 2006, 16, p. 303 – 319.

Stroomlijning hoger beroep

In de Wet stroomlijning hoger beroep, die per 1 januari j.l. in werking is getreden, is een soort 'rechtsingang' voorgeschreven voor lichtere feiten (waarop maximaal 4 jaar gevangenisstraf is gesteld en een boete van ten hoogste € 500,- is opgelegd).⁴⁶ Er vindt alleen dan een behandeling in hoger beroep plaats indien zulks naar het oordeel van de voorzitter in het belang van een goede rechtsbedeling is vereist. Ook hier geldt dus dat de toegang tot de rechter iets moeilijker is geworden.⁴⁷

Videoconferentie

De toegang tot de rechter is in letterlijke zin aan de orde wanneer de rechter besluit de zaak tegen de verdachte niet in diens directe aanwezigheid te behandelen, maar via een audiovisuele verbinding tussen de zittingszaal en de plaats waar de verdachte op dat moment verblijft (bijvoorbeeld het huis van bewaring).

Per 1 januari 2007 is het horen, verhoren en ondervragen van personen per videoconferentie, dat wil zeggen via een directe beeld- en geluidsverbinding tussen de betrokken personen, formeel geregeld in het wetboek van strafrecht en in het wetboek van strafvordering.⁴⁸ Het doel van deze nieuwe wettelijke mogelijkheid is het verhogen van de efficiency van het strafproces.⁴⁹ De wetgever heeft daarom voor een zeer ruime, algemene, wettelijke regeling gekozen. In beginsel kunnen alle verhoren door middel van videoconferentie plaatsvinden. Videoconferentie is bijvoorbeeld een nuttig instrument wanneer een getuige of deskundige gehoord moet worden die zich in het buitenland bevindt en die het bezwaarlijk vindt om voor dat verhoor helemaal naar Nederland te komen. Door de mogelijkheid van videoconferentie kan in zo'n geval wellicht een ongewenste aanhouding van de behandeling van de zaak worden voorkomen en kan de organisatie van een rogatoire commissie achterwege blijven. Hoewel hier praktisch gezien waarschijnlijk nog wel wat haken en ogen aan zullen zitten, zal het duidelijk zijn dat deze mogelijkheid van verhoor de efficiency van het strafproces kan verhogen. Dat geldt bijvoorbeeld ook wanneer het gaat om het verhoor van een getuige die bedlegerig is en die om die reden (voorlopig) niet naar de rechtbank kan komen. Met een audio- en videoverbinding zou het verhoor toch door kunnen gaan.

Ten aanzien van het horen van de verdachte, ligt een en ander iets gecompliceerder. Wanneer het gaat om een gewoon politieverhoor, zal er in de regel waarschijnlijk weinig behoefte zijn aan de mogelijkheid van videoconferentie. De verdachte wordt immers op het politiebureau ontboden, verblijft daar al of zal uit het huis van bewaring worden gelicht om op het politiebureau te worden verhoord. De verbalisanten zullen de voorkeur geven aan de directe confrontatie

46. Artikel 410a Sv.

47. Overigens kon de verdachte al niet in alle gevallen in hoger beroep of cassatie gaan. Zie de artikelen 404 en 427 Sv.

48. Stb. 2005, 388; Inwerkingtredingsbesluit, Stb. 2006, 609.

49. TK 29 828, nr. 3, Memorie van Toelichting, p. 1.

boven het verhoor op afstand, omdat de verdachte zich in het eerst genoemde geval minder gemakkelijk aan de ondervraging (en aan de druk ervan) kan onttrekken. Efficiencywinst valt er, als het gaat om het gewone politieverhoor, bovendien niet of nauwelijks te verwachten van videoconferentie. Dat is wel het geval als het gaat om de voorgeleiding aan de (hulp-)officier van justitie meteen na de aanhouding van de verdachte. Die verhoren hebben over het algemeen een vrij formeel karakter en vinden soms niet 'onverwijld' of 'ten spoedigste' plaats, omdat de dienstdoende (hulp-)officier van justitie zich elders – meestal op een ander politiebureau of onderweg in de auto – bevindt. De mogelijkheid van videoconferentie kan tijdbesparend werken, zoals reeds is gebleken tijdens een experiment dat in 2003 heeft plaatsgevonden in de politieregio IJsselland.⁵⁰ Ook de voorgeleiding van de verdachte aan de rechter-commissaris in verband met de toetsing van de rechtmatigheid van de aanhouding en van de inverzekeringstelling, en de voorgeleiding in verband met de beoordeling van de vordering tot bewaring, zouden door middel van videoconferentie kunnen plaatsvinden. Vooralsnog is in het laatstgenoemde geval de instemming van de verdachte vereist.⁵¹

Bij de totstandkoming van de wet is herhaaldelijk stilgestaan bij de vraag of er een algemeen instemmingsrecht van de verdachte zou moeten komen. Die vraag is zeker gerechtvaardigd als het gaat om het horen van de verdachte tijdens een zitting van de rechter. Het uitgangspunt is immers nog steeds dat verdachten bij de behandeling van hun zaak aanwezig moeten kunnen zijn.⁵² De nieuwe wettelijke regeling maakt het mogelijk dat de rechter een gedetineerde verdachte uitsluit fysiek aanwezig te zijn bij de behandeling van zijn zaak in raadkamer of ter zitting. Weliswaar worden verdachte en raadsman in dat geval in de gelegenheid gesteld hun mening kenbaar te maken over de toepassing van videoconferentie. Maar dat is het dan ook meteen. Tegen de beslissing van de rechter staat geen rechtsmiddel open. Een rechtbank zou op basis van de huidige wetgeving als beleidsuitgangspunt kunnen hanteren dat alle raadkamerzittingen waarin de vordering gevangenhouding, de verlenging van de gevangenhouding of de eventuele schorsing van de voorlopige hechtenis aan de orde is, niet meer in de fysieke aanwezigheid van de verdachte worden behandeld. Het voordeel daarvan zou kunnen zijn dat vertraging door oponthoud van de verdachte in het verkeer dan niet meer aan de orde is. Een nadeel zou kunnen zijn dat uiteindelijk de behandeling in raadkamer veel langer gaat duren, omdat de raadsman er op verzoek van zijn cliënt voor kiest om bij zijn cliënt te zijn tijdens de videoconferentie.⁵³ Die keuzevrijheid heeft de raadsman.⁵⁴ De raadsman komt in dat geval

50. TK 29 828, nr. 3, Memorie van Toelichting, p. 6 – 7. Vgl. Televoorgeleiding: back to the future, *Opportuun* 2004/03.

51. Gewijzigd Besluit Videoconferentie, 27 november 2006, *Stb.* 2006, 610.

52. De Minister heeft zich op het standpunt gesteld dat de verdachte ook bij videoconferentie aanwezig is op de zitting, zij het niet lijfelijk. TK 29 828, nr. 3, Memorie van Toelichting, p. 4.

53. Tijdens een experiment in Assen is gebleken dat verdachten er de voorkeur aan geven dat de advocaat bij hen in het huis van bewaring aanwezig is tijdens de videoconferentie. Cliënten

dus niet op de rechtbank. Eventuele nieuwe processtukken kunnen dan niet vlak voor de behandeling in raadkamer aan de raadsman worden overhandigd in het gerechtsgebouw. Wanneer tijdens de behandeling vervolgens blijkt dat de raadsman niet over alle stukken beschikt, zal de hij alsnog om een onderbreking van de behandeling moeten vragen met het verzoek dat de stukken zo spoedig mogelijk alsnog aan hem (in het huis van bewaring) worden overhandigd. Hij zou eventueel ook om voorlezing van de ontbrekende stukken kunnen vragen. In beide gevallen is het beoogde voordeel natuurlijk verdwenen. Ook wanneer de raadsman twee of meer cliënten heeft die in verschillende huizen van bewaring verblijven, zal er voor de rechter weinig tijdwinst te boeken zijn wanneer de raadsman er voor kiest om tijdens de videoconferentie bij zijn cliënten te zijn. Hierbij dient te worden opgemerkt dat het voor raadsliden heel lastig zal zijn een goede keuze te maken. Cliënten kunnen veeleisend zijn en erop staan dat de raadsman bij hen aanwezig is tijdens de zitting. En dat is eigenlijk ook een heel redelijk verzoek. De cliënt staat er immers voor zijn gevoel alleen voor, wanneer zijn raadsman niet bij hem is. En het gaat wel om vrijheidsbeneming. Het zwaarste dwangmiddel. Natuurlijk zal de raadsman zijn cliënt tot steun willen zijn. Aan de andere kant zullen veel advocaten het gevoel hebben dat hun pleidooi beter tot zijn recht zal komen wanneer zij in de rechtzaal aanwezig zijn. Het pleit nu eenmaal beter in een zittingszaal waar je direct contact hebt met de rechters, dan in een verhoorstudio waarin de communicatie met je gehoor plaatsvindt via een monitor en een camera. Wat de advocaat ook kiest. Hij zal het nooit helemaal goed kunnen doen.

De Nederlandse Orde van Advocaten (NOvA) heeft in haar advies aan de wetgever voorgesteld de toepassing van videoconferentie bij verhoren van de verdachte afhankelijk te stellen van voorafgaande instemming van de verdachte. De Raad van State steunde dit voorstel, voor zover het inhoudelijke verhoren van verdachten zou betreffen. De Raad wees er in dat verband op “dat, hoe goed een videoconferentie technisch ook wordt ingericht, deze nooit geheel op één lijn zal zijn te stellen met lijfelijke aanwezigheid. De verdediging die de zitting per videoconferentie bijwoont, moet het doen met de beelden die de rechter doorgeeft. De verdediging kan de rechter en officier zodoende minder goed controleren.”⁵⁵ Ook vanuit de Kamer kwam de vraag of een verzoek van de verdachte om lijfelijk aanwezig te kunnen zijn, eigenlijk wel zou kunnen worden genegeerd.⁵⁶ Uiteindelijk merkte de Minister op dat hij omwille van efficiency niet voor een instemmingsrecht heeft gekozen.⁵⁷ Ik citeer uit de Memorie van Antwoord: “In het licht van het voorstaande is het ook niet logisch om aan de persoon en diens raadsman een instemmingsrecht toe te kennen. De beoogde flexibiliteit en toename van efficiency in de strafprocedure zou hierdoor ernstig kun-

bliken zeer te hechten aan het persoonlijke contact met hun raadsman tijdens de behandeling in raadkamer. Zie: TK 29 828, nr. 3, Memorie van Toelichting, p. 5.

54. TK 29 828, nr. 3, Memorie van Toelichting, p. 10.

55. TK 29 828, nr. 5, Advies Raad van State en Nader Rapport.

56. O.a. vanuit de Christen Unie, TK 29 828, nr. 6, Verslag, p. 4.

57. TK 29 828, nr. 7, Nota naar aanleiding van het Verslag, p. 3.

nen worden beperkt”.⁵⁸ In deze laatste opmerking klinkt door dat de Minister de verdediging niet helemaal vertrouwt.

De merkwaardige situatie doet zich thans dus voor dat de rechter de gedetineerde verdachte bij voorbaat kan uitsluiten van de daadwerkelijke (in de zin van: fysieke) aanwezigheid tijdens de behandeling van zijn zaak, terwijl hij dat ten aanzien van de niet-gedeteneerde verdachte niet kan doen. De gedetineerde verdachte is natuurlijk niet verplicht te verschijnen. Hij kan afstand doen van zijn aanwezigheidsrecht. Wanneer hij dat echter niet doet, en daarmee dus te kennen geeft dat hij van zijn aanwezigheidsrecht gebruik wenst te maken, kan de rechter vervolgens toch tegen de verdachte zeggen: “Je bent weliswaar opgeroepen, maar ik wil niet dat jij komt. Ik communiceer wel met jou via een audiovisuele verbinding die tot stand wordt gebracht tussen de zittingszaal (of raadkamerzaal) en het huis van bewaring waarin jij verblijft. Dat is wel zo efficiënt.” De verdachte mag hiertegen protesteren, maar het is uiteindelijk de rechter die beslist.

Er zullen situaties zijn waarin de gedetineerde verdachte er helemaal geen bezwaar tegen heeft om via videoconferentie te worden gehoord. Bijvoorbeeld wanneer het om een verlenging van de gevangenhouding gaat en er eigenlijk niets te melden valt, of wanneer er sprake is van een pro forma- of regiezitting. Wanneer het echter gaat om een inhoudelijke behandeling of om een onderbouwd verzoek om schorsing van de voorlopige hechtenis, zal menig verdachte het directe contact met de rechter prefereren boven een contact op afstand. Ik kan mij voorstellen dat in dergelijke situatie ook de rechter er de voorkeur aan geeft dat de verdachte gewoon in de zittingszaal verschijnt.

Op 5 oktober 2006 heeft het Europese Hof voor de Rechten van de Mens een oordeel gegeven over het gebruik van videoconferentie tijdens de inhoudelijke behandeling van een strafzaak.⁵⁹ Het ging om een Italiaanse zaak waarin de verdachte – die in eerste aanleg tot 5 maal levenslange gevangenisstraf en tot een additionele straf van 70 maanden was veroordeeld wegens moord, poging tot moord (meermalen gepleegd), deelneming aan een criminele organisatie (maffia) en het bezit van verboden wapens – in hoger beroep niet naar de zittingszaal werd getransporteerd, maar het proces via een beeld- en geluidverbinding kon volgen. Het Hof kwam met een aantal interessante overwegingen en oordeelde uiteindelijk dat deelname aan het proces via videoconferentie op zichzelf niet in strijd is met de principes van een eerlijk proces. Het is aan het Hof om in het concrete geval vast te stellen of toepassing een legitiem doel heeft en verenigbaar is met de uitoefening van verdedigingsrechten zoals gegarandeerd in artikel 6 EVRM. Het Hof benadrukte in de uitspraak dat het moeilijk valt in te zien hoe de rechten van artikel 6 lid 3 onder c, d en e kunnen worden uitgeoefend, zonder dat de verdachte deel kan nemen aan de zitting. Het Hof voegde

58. EK 29 828 C, Memorie van Antwoord, p. 2.

59. EHRM 5 oktober 2006, Viola tegen Italië, Appl. nr. 45106/04, NJB 2007, p. 93 – 94 (nr. 73).

hier echter aan toe dat het recht op deelname aan de zitting in appel minder sterk is dan in eerste aanleg. Bovendien kan, aldus het Hof, het aanwezigheidsrecht van de voorlopig gehechte verdachte verdergaand worden beperkt dan dat van andere verdachten. Ook het recht op effectieve rechtsbijstand is in appel niet absoluut. Wel wees het Hof erop dat de bijstand van een raadsman zijn nut verliest, wanneer vertrouwelijke communicatie niet mogelijk is. Beperkingen van het recht op vertrouwelijke communicatie zijn alleen mogelijk wanneer daarvoor geldige redenen bestaan. Gelet op het belang van een goede rechtspleging in democratische samenlevingen, dienen alle maatregelen die verdedigingsrechten beperken absoluut noodzakelijk te zijn. Waar minder vergaande maatregelen beschikbaar zijn, dienen zij te worden toegepast. In dit geval had toepassing van videoconferentie een legitiem doel, aldus het Hof. Bovendien was de betrokkene niet substantieel benadeeld in zijn verdedigingsrechten. Via de audiovisuele verbinding met de zittingszaal kon hij de daar aanwezige personen zien en horen, en andersom gold dit ook voor de personen in de zittingszaal. Zijn raadsman kon bij hem zijn en vertrouwelijk met hem communiceren. Dat laatste gold ook voor de raadsman die in de zittingszaal aanwezig was. Artikel 6 EVRM was niet geschonden omdat, aldus het Hof, de beperking van het recht op deelname aan het proces (in dit specifieke geval) niet substantieel is geweest en betrokkene zijn verdedigingsrechten heeft kunnen uitoefenen.

Inmiddels is duidelijk geworden dat de soep (in Nederland) (vooralsnog) niet zo heet wordt gegeten als zij leek te worden opgediend. In het gewijzigde Besluit is alsnog opgenomen dat de instemming is vereist van de verdachte, die in de desbetreffende zaak wordt voorgeleid voor de rechter-commissaris in verband met de inbewaringstelling, en van de verdachte bij de inhoudelijke behandeling van de zaak te terechtzitting van de meervoudige kamer.⁶⁰ Daarnaast wordt in hetzelfde Besluit bepaald dat van de videoconferentie geen gebruik wordt gemaakt ten aanzien van bepaalde kwetsbare verdachten en bij bepaalde ernstige misdrijven of wanneer het slachtoffer gebruik wenst te maken van het spreekrecht.⁶¹ In al deze gevallen kan in verband met het bijzondere belang van de beveiliging van de zitting toch weer een uitzondering worden gemaakt.

Ik hoop en verwacht dat rechters in Nederland, gelet op het belang dat zij ook zelf zullen hechten aan een directe communicatie, de videoconferentie in beginsel alleen zullen gaan gebruiken in gevallen waarin zaken dreigen te zullen worden aangehouden omdat getuigen of deskundigen (vanwege bijvoorbeeld de te overbruggen afstand of in verband met hun fysieke gesteldheid) niet in de gelegenheid zijn om te verschijnen. Vanuit het perspectief van (het belang van de effectieve) verdediging beschouwd, is het onwenselijk dat voorgeleidingen voor de rechter-commissaris, behandelingen in raadkamer en zittingen, door middel van

60. Het Besluit voorziet in de geleidelijke invoering van de videoconferentie. Het is mitsdien niet uitgesloten dat op een later moment het aantal gevallen waarin geen toepassing wordt gegeven aan videoconferentie, wordt verminderd. Zie: TK 29 828, nr. 3, Memorie van Toelichting, p. 8 en de Toelichting op het Gewijzigd Besluit Videoconferentie.

61. Gewijzigd Besluit Videoconferentie, art. 2.

videoconferentie gaan plaatsvinden. Een deel van de communicatie gaat met de videoverbinding verloren. Bovendien wordt de raadsman in een lastige spagaat gedwongen, omdat hij onmogelijk op twee plaatsen tegelijk aanwezig kan zijn.⁶²

Raadsman bij het politieverhoor

Dan is het nu tijd om stil te staan bij het aangekondigde thema: de raadsman bij het politieverhoor. Ik heb juist dit onderwerp gekozen, omdat hierbij het belang van een effectieve verdediging zo evident op de voorgrond treedt. Daarmee wil ik uiteraard niet zeggen dat bij andere kwesties het belang van de verdediging minder zwaar weegt. Het belang van een effectieve verdediging is een belang dat bij de vormgeving van het strafprocesrecht en dus bij de totstandkoming van nieuwe wet- en regelgeving, maar ook bij het geven of nemen van beslissingen in individuele zaken, in ieder geval niet buiten beschouwing mag blijven. Dat geldt in een gematigd inquisitoir strafproces met contradictoire trekken evenzo goed als in een volledig accusatoir strafproces. Het belang van een effectieve verdediging is wat dat betreft een constante factor, waarmee – hoe het strafproces er verder ook uitziet – altijd rekening gehouden zou moeten worden.

In het Statuut is onder het kopje ‘Vrij verkeer’ de volgende bepaling opgenomen:

21. De raadsman dient in staat te worden gesteld alle verhoren van de verdachte met hem voor te bereiden en deze verhoren bij te wonen, inclusief de verhoren waarbij de verdachte als getuige wordt gehoord.

In de toelichting op deze bepaling wordt het vrije verkeer een van de elementaire voorwaarden om effectieve rechtsbijstand te kunnen verlenen, genoemd. Ik zal dit uitgangspunt niet willen betwisten, maar verlang – gelet op het belang van een effectieve verdediging – voorafgaand en tijdens het politieverhoor toch meer dan alleen een ongestoorde communicatie tussen cliënt en raadsman.

Het eindonderzoek (het onderzoek ter terechtzitting) verloopt in Nederland over het algemeen zeer efficiënt. Een eenvoudige zaak voor de politierechter duurt gemiddeld misschien een half uur tot drie kwartier, en een behandeling van een zaak door de meervoudige strafkamer kan in veel gevallen wel binnen twee uren worden afgerond. Zelfs met een moordzaak is men vaak niet meer dan een dag of een dagdeel bezig. Dat komt omdat de rechter de zaak min of meer ‘panklaar’ krijgt aangeleverd en het onderzoek ter zitting zich in de meeste gevallen beperkt tot het globaal bespreken van de stukken die zich in het dossier bevinden. Veelal gaat het dan om processen-verbaal van verhoren die in een eerder stadium hebben plaatsgevonden, om processen-verbaal van bevindingen van verbalisanten en om deskundigenrapporten (waarin bijvoorbeeld verslag wordt

62. Vgl. A.H.E.C. Jordaans, *Gedachten over de videoconferentie*, in: A.H.E.C. Jordaans e.a. (red.), *Praktisch Strafrecht, Reijntjes-bundel*, Wolf Legal Publishers 2005, p. 285 – 300.

gedaan van technisch onderzoek en waarin de resultaten van dat onderzoek worden meegedeeld).

Onmiddellijkheid, in die zin dat bijvoorbeeld alle getuigen ter zitting gehoord moeten worden, kennen wij niet. Onmiddellijkheid betekent ten onzent niet veel meer dan dat de resultaten van het vooronderzoek ter zitting aan de orde moeten komen, willen ze bij de beoordeling van de zaak een rol kunnen spelen. Natuurlijk wordt er op de zitting wel eens een getuige gehoord, maar dat is zeker niet de regel. De Nederlandse rechter richt zich in de eerste plaats op de stukken. Hij deelt (meestal) in het kort de inhoud van het dossier mee en houdt de verdachte, indien aanwezig, gedeelten uit het dossier voor en vraagt hem om een reactie. Het verhoor van de verdachte ter zitting vindt meestal plaats aan de hand van de verklaringen die de verdachte eerder bij de politie heeft afgelegd en die zich in het dossier bevinden. De rechter luistert verder uiteraard naar wat de vertegenwoordiger van het openbaar ministerie (in het requisitoir) en de verdediging (in het pleidooi) over het dossier te zeggen hebben, en zal zich uiteindelijk zelf een oordeel moeten vormen. In de praktijk heeft het onderzoek ter zitting vooral een verificatoir karakter. Uiteindelijk beraadslaagt en beslist de rechter op grondslag van de tenlastelegging en naar aanleiding van het onderzoek ter terechtzitting, maar vooral op basis van de stukken over een aantal vragen, die door de wetgever zijn geformuleerd.⁶³ Een van die vragen – misschien wel de belangrijkste vraag, maar in ieder geval de centrale vraag in het strafproces – is de bewijsvraag. Het bewijs dat de verdachte het ten laste gelegde feit heeft begaan, kan door de rechter slechts worden aangenomen, indien hij daarvan uit het onderzoek op de terechtzitting door de inhoud van wettige bewijsmiddelen de overtuiging heeft bekomen. Zo staat het in artikel 338 Sv. Door het, al in 1926 (dus vlak na de inwerkingtreding van het Wetboek van Strafvordering), toelaten van het 'testimonium de auditu' voor het bewijs, werd in de praktijk het belang van het vooronderzoek steeds groter.⁶⁴

Zonder te willen beweren dat de uiteindelijke zitting van ondergeschikt belang is tijdens het strafproces, durf ik te stellen dat het vooronderzoek in ons strafproces een cruciale fase is. Het is immers in deze fase dat het dossier ontstaat dat uiteindelijk tijdens de behandeling ter zitting en bij de rechterlijke beraadslaging zo'n prominente rol speelt. Uit het oogpunt van een effectieve verdediging, is het – gelet op het voorgaande – van belang dat de raadsman zijn rol van vertrouwenspersoon, raadgever, belangenbehartiger en procesbewaker al in de fase van het vooronderzoek effectief kan spelen. Een korte inventarisatie van de wettelijke mogelijkheden leert dat er in de fase van het vooronderzoek zeker momenten zijn waarop de raadsman zijn cliënt met raad en daad kan bijstaan, maar dat er niets expliciet is geregeld met betrekking tot de bijstandverlening tijdens het politieverhoor. In algemene zin regelt artikel 28 Sv dat de verdachte zich door één of meer raadslieden kan doen bijstaan. Telkens wanneer de verdachte daarom verzoekt, wordt hem daartoe zoveel mogelijk de gelegenheid

63. In de artikelen 348 en 350 Sv.

64. HR 20 december 1926, NJ 1927, 85.

verschafft om zich met zijn raadsman of met zijn raadslieden in verbinding te stellen (lid 2). Die raadsman heeft op zijn beurt vrije toegang tot zijn gedetineerde cliënt (art. 50 Sv). Dit recht van de raadsman op vrije toegang tot de verdachte die rechtens van zijn vrijheid is beroofd, geldt niet onbepikt en houdt – bij de huidige stand van zaken – niet in dat de raadsman een afdwingbaar recht heeft om bij de verhoren van zijn cliënt door de politie, aanwezig te zijn. Overigens komt het in de praktijk wel voor dat de raadsman (al dan niet op diens verzoek) door opsporingsinstanties (zoals de Rijksrecherche, de Nationale Recherche en de FIOD) wordt uitgenodigd om verdachtenverhoren bij te wonen. Dat is dan echter een gunst en geen recht.

De raadsman heeft, zoals gezegd, dus geen (wettelijk en afdwingbaar) recht om bij het verhoor van zijn cliënt door de politie, aanwezig te zijn. Ook de verdachte heeft op zijn beurt niet een recht om zich bij het politieverhoor door een raadsman te laten bijstaan. Een uitzondering hierop vormt het verhoor dat voortafgaat aan de inverzekeringstelling. Bij dat verhoor, dat in de praktijk overigens een vrij formeel karakter heeft, is de verdachte bevoegd zich door een raadsman te doen bijstaan (art. 57, tweede lid, Sv). Die raadsman wordt in de gelegenheid gesteld bij dat verhoor de nodige opmerkingen te maken. In de praktijk maken verdachten en hun raadslieden nauwelijks gebruik van deze wettelijke bevoegdheid. Verdachten vragen kennelijk niet om juridische bijstand bij de inverzekeringstelling en advocaten worden in de regel pas ná de inverzekeringstelling, in het kader van de piketregeling, geïnformeerd.

In de fase van het vooronderzoek zijn het verder vooral de formele verhoren (in het kader van de vrijheidsbeneming) waarbij de raadsman zijn cliënt kan bijstaan. Het gaat dan om de voorgeleiding van de verdachte aan de rechter-commissaris in verband met de toetsing van de rechtmatigheid van de aanhouding en de inverzekeringstelling (art. 59a, derde lid, Sv), het verhoor door de rechter-commissaris naar aanleiding van de vordering tot inbewaringstelling (art. 63, vierde lid, Sv), en om de behandeling in raadkamer van de vordering tot gevangenhouding, gevangenneming of tot verlenging van de gevangenhouding (art. 65 j° art. 23 Sv). Daarnaast is de raadsman bevoegd de verhoren van de rechter-commissaris bij te wonen, tenzij het belang van het onderzoek dit verbiedt (art. 186a Sv).

Het ontbreken van een wettelijke regeling van het recht op bijstand van een advocaat bij het politieverhoor, wordt tot op heden niet gecompenseerd door een jurisprudentiële erkenning van een (onvoorwaardelijke) aanspraak op rechtsbijstand tijdens het verhoor door de politie.⁶⁵ De Hoge Raad stelt zich op het stand-

65. Volgens Sluiter biedt het internationale strafrecht de raadsman wel argumenten om toegang tot het politieverhoor te bepleiten. Zo zou een beroep kunnen worden gedaan op de internationaal vastgestelde algemene beginselen van het procesrecht. De ongeschreven rechtsregel die inhoudt dat de raadsman tot het verhoor van zijn cliënt moet worden toegelaten, moet worden toegepast, nu een strijdig nationaal wettelijk voorschrift ontbreekt. Zie: G.H. Sluiter, Raadsman bij politieverhoor, De dimensie van het internationale strafprocesrecht, in: A.H.E.C. Jordans e.a. (red.), *Praktisch Strafrecht*, a.w., p. 537.

punt dat een dergelijke aanspraak niet kan worden ontleend aan het in artikel 6 (lid 3, aanhef en onder c) EVRM gewaarborgde recht van de verdachte op rechtsbijstand.^{66,67} Ook het Europese Hof voor de Rechten van de Mens lijkt zover niet te willen gaan.⁶⁸ Het Hof erkent echter wel dat rechtsbijstand, in beginsel, al in een vroeg stadium tijdens het politieonderzoek ("at the initial stages of police interrogation") voor de verdachte toegankelijk moet zijn.⁶⁹ Wanneer die rechtsbijstand erin bestaat dat de verdachte tijdens de politieverhoren door een raadsman wordt bijgestaan, wordt dat door het Europese Hof positief gewaardeerd.⁷⁰ De aanwezigheid van een raadsman zou misstanden tijdens het politieverhoor kunnen voorkomen.^{71,72} In de woorden van Willem Anker, advocaat te Leeuwarden: "Aangezien wij een waakhondfunctie hebben, zeggen wij af en toe 'woef'".⁷³

Dat de wet niet expliciet aan de verdachte het recht toekent van bijstand door een advocaat voorafgaand en tijdens het politieverhoor, staat er niet aan in de

66. Hoge Raad 13 mei 1997, NJ 1998, 152, m.nt. Sch.

67. Die aanspraak kan evenmin worden afgeleid uit artikel 28 of uit artikel 50 Sv. Zie: HR 22 november 1983, NJ 1984, 805. Vgl. Taru Spronken, *Verdediging*, a.w., p. 290: "De restrictieve uitleg van deze bepaling, namelijk dat de verdachte zich alleen dan kan laten bijstaan als de wet dit uitdrukkelijk (nader) bepaalt, verraadt een sterk inquisitoir gekleurde denkwijze. De redactie van artikel 28 Sv zou ook een meer accusatoire benadering toelaten, in die zin dat de bevoegdheid van de verdachte om zich te laten bijstaan steeds geldt, tenzij de wet dit uitdrukkelijk uitsluit."

68. Zie voor een gedegen analyse van de rechtspraak van het EHRM: C.J.C.F. Fijnaut, *De toelating van de raadsman tot het politieële verdachtenverhoor*, in: M.S. Groenhuijsen en G. Knigge (red.), *Het vooronderzoek in strafzaken*, Tweede interimrapport onderzoeksproject Strafvordering 2001, Gouda Quint, Deventer 2001, p. 671 – 755. Zie ook: Taru Spronken, *Verdediging*, a.w., p. 454 e.v.

69. EHRM 8 februari 1996, Murray tegen het Verenigd Koninkrijk, NJ 1996, 725, m.nt. Kn. (overweging 63). Zie ook: EHRM 12 mei 2005, Öcalan tegen Turkije, Appl. nr. 46221/99 (overweging 131): "Article 6 will normally require that the accused be allowed to benefit from the assistance of a lawyer already at the initial stages of police interrogation."

70. EHRM 2 mei 2000, Condrón tegen het Verenigd Koninkrijk, Appl. nr. 35718/97 (overweging 60): "It must also be observed that the applicants' solicitor was present throughout the whole of their interviews and was able to advise them not to volunteer any answers to the questions put to them. The fact that an accused person who is questioned under caution is assured access to legal advice, and in the applicants' case the physical presence of a solicitor during police interview, must be considered a particular important safeguard for dispelling any compulsion to speak which may be inherent in the terms of the caution."

71. EHRM 16 oktober 2001, Brennan tegen het Verenigd Koninkrijk, Appl. nr. 39846/98 (overweging 53): "The Court agrees that the recording of interviews provides a safeguard against police misconduct, as does the attendance of the suspect's lawyer".

72. Dat er ook in Nederland van alles mis kan gaan (en in de praktijk ook mis gaat) bij de totstandkoming van verklaringen tijdens het politieverhoor, laat Van der Kruijs aan de hand van voorbeelden zien in: P.W. van der Kruijs, *Het politieverhoor*, in: A.H.E.C. Jordaans e.a. (red.), *Praktisch Strafrecht*, a.w., p. 379 – 400.

73. Leeuwarder Courant 25 januari 2007.

weg dat een verdachte zich voorafgaand en tijdens dat verhoor laat bijstaan door een advocaat.⁷⁴

Eigenlijk zou de vraag óf de raadsman een rol moet (kunnen) krijgen bij het politieverhoor, helemaal geen discussiepunt moeten zijn.⁷⁵ Juist in Nederland, waar de betekenis van het vooronderzoek in het strafproces zó evident is, zou het recht op rechtsbijstand voorafgaand en tijdens het politieverhoor een vanzelfsprekendheid moeten zijn en zou de discussie vooral moeten gaan over de vraag op welke wijze aan dat recht vorm en inhoud wordt gegeven. De realiteit is een andere.

Nadat een eerdere motie van het Tweede Kamerlid Dittrich, waarin gevraagd werd een onderzoek te doen naar de mogelijkheden en een experiment te starten waarbij de advocaat in bepaalde situaties bij het politieverhoor zou worden toegelaten,⁷⁶ door de regering niet werd uitgevoerd, werd er op 25 oktober 2006 een nieuwe motie ingediend waarin door Dittrich e.a. werd gevraagd "in nauw overleg met de Nederlandse Orde van Advocaten over te gaan tot invoering van een tijdelijk systeem, waarbij de advocaat tijdig de mogelijkheid krijgt aangeboden, aanwezig te zijn bij het eerste politieverhoor (curs. van mij; JB) in zaken waarbij de verdachte wordt beschuldigd van een levensdelict (onder andere moord en doodslag)".⁷⁷ Veel zuiniger kon het niet. De raadsman krijgt:

- tijdig
- de mogelijkheid aangeboden
- aanwezig te zijn bij het eerste politieverhoor
- in zaken waarbij de verdachte wordt beschuldigd van een levensdelict.

Dit klinkt beslist niet als een algemeen recht op rechtsbijstand voorafgaand en tijdens het politieverhoor. De minister heeft inmiddels in een brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer aangegeven dat hij de motie zal uitvoeren en een

74. Vgl. HR 14 november 2006, NJB 2006, nr. 2026, LJN-nr. AX7447. In die zaak ging het om een getuige die zich tijdens de zitting liet bijstaan door een advocaat. De Hoge Raad overwoog: "Dat de wet niet expliciet aan de getuige het recht toekent van bijstand door een advocaat, staat er niet aan in de weg dat een getuige zich tijdens zijn verhoor ter terechtzitting laat bijstaan door een advocaat."

75. Er wordt al jaren gediscussieerd over de vraag of de raadsman tot het politieverhoor moet worden toegelaten. Zie o.a.: Cyrille Fijnaut, *De toelating van raadslieden tot het politieke verdachtenverhoor*, Gouda Quint 1987; J.A.W. Lensing, *Het verhoor van de verdachte in strafzaken*, diss. KUN, Gouda Quint 1988, p. 224 – 229; C.J.C.F. Fijnaut, *De toelating van de raadsman tot het politieke verdachtenverhoor*, a.w.; G.H. Sluiter, *Raadsman bij politieverhoor*, *De dimensie van het internationale strafprocesrecht*, a.w., p. 525 – 540.

76. Gewijzigde motie, TK 30 300 VI, nr. 142: "overwegende, dat de kwaliteit van het politieverhoor in sommige situaties kan winnen bij de aanwezigheid van de advocaat bij dat verhoor; (...); overwegende, dat het geraden lijkt om advocaten toe te laten bij politieverhoren van verdachten van levensdelicten en geweldsmisdrijven; verzoekt de regering te onderzoeken op basis van welke criteria op korte termijn een experiment gestart kan worden met de advocaat bij het politieverhoor."

77. TK 30 800 VI, nr. 14.

experiment zal starten in een tweetal grote arrondissementen.⁷⁸ In het kader van het experiment zal er een auditieve registratie van de verhoren plaatsvinden. De minister beschouwt die registratie als een noodzakelijke voorwaarde.⁷⁹

Het experiment mag worden beschouwd als een goed begin, maar ook niet meer dan dat. Het ligt op de weg van de hoogleraar verdediging in strafzaken om na te denken over de condities die hebben te gelden als het gaat om het optreden van de raadsman tijdens het politieverhoor. Aan welke (spel-) regels hebben verbali-santen en advocaten zich te houden? Wat mag de raadsman wel en niet doen tijdens het verhoor? Hoe zit het met de kosten?⁸⁰ Er zal een protocol moeten komen waarin de spelregels worden vastgelegd. Dat is belangrijk tijdens het experi-ment, maar vooral ook daarna, wanneer – wat toch de verwachting mag zijn – het recht op rechtsbijstand tijdens het politieverhoor een meer algemeen karakter krijgt.

Het recht op rechtsbijstand voorafgaand en tijdens het politieverhoor, zal – in algemene zin – wettelijk geregeld moeten worden. Dat kan vrij eenvoudig door een artikel in het Wetboek van Strafvordering op te nemen waarin dat recht met zoveel woorden wordt vastgelegd. Omdat het moment waarop een beroep kan worden gedaan op de raadsman verschuift, zal ook de piketregeling aanpassing behoeven. Daarnaast zal er met het oog op de financiën het een en ander veranderd moeten worden. Er zal een regeling moeten komen in verband met de ver-

78. Brief van 11 december 2006 aan de voorzitter van de Tweede Kamer, kenmerk: 5454243/06; TK 30 800 VI, nr. 30.

79. In een eerdere brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer (brief van 25 augustus 2006, kenmerk 5436094/06) had de Minister nog gesuggereerd dat registratie van het verhoor een alternatief was voor bijstand van een advocaat. Hij schreef o.m. het volgende: “Met de regi-stratie van verhoren en met de aanwezigheid van een advocaat bij verhoor van de verdachte, wordt bewerkstelligd dat controle op verhoren beter mogelijk is. Beide maatregelen kunnen bijdragen aan verbetering van de kwaliteit van het onderzoek: controle op de opsporing en vergroting van de mogelijkheden voor waarheidsvinding, bijvoorbeeld naar aanleiding van verweren dat een verklaring niet in vrijheid is afgelegd. (...) Het programma voorziet niet in de aanwezigheid van de advocaat bij verhoren. Ik acht de controlebaarheid en de transparantie van verhoren thans meer gediend met registratie dan met de aanwezigheid van een ad-vocaat. Het geregistreerde verhoor is, indien gewenst, geheel terug te horen. Dat kan niet al-leen tijdens het opsporingsonderzoek, maar ook tijdens latere fasen van het onderzoek, bij-voorbeeld ter terechtzitting. Een dergelijke objectieve controle op wat er tijdens een verhoor is gebeurd, biedt de aanwezigheid van een advocaat bij het verhoor niet. Daarbij is het in uit-voering nemen van de registratieverplichting relatief eenvoudig te realiseren. Met de invoc-ering van het recht op aanwezigheid van de advocaat bij verhoren zullen in de praktijk bij de uitvoering problemen kunnen ontstaan.” Door de aanwezigheid van de raadsman bij het poli-tieverhoor op één lijn te stellen met het opnemen van dat verhoor, miskende de minister dat de advocaat meer is dan een toeschouwer (waarnemer) en een controleur (procesbewaker). Of er inmiddels sprake is van een voortschrijdend (gewijzigd) inzicht, wordt niet duidelijk uit de brief van de minister van 11 december 2006.

80. Uit de Handelingen van de Tweede Kamer van 25 oktober 2006 blijkt dat de Minister zich vooral zorgen maakte over de financiële consequenties van het treffen van de regeling op grond waarvan de verdachte het recht heeft een raadsman bij het verhoor aanwezig te laten zijn.

goeding van de kosten van rechtsbijstand in de eerste periode (tot aan de bewaring). Die vergoeding zal een redelijke moeten zijn. Men zou daartoe bijvoorbeeld aansluiting kunnen zoeken bij de huidige regeling van de gefinancierde rechtshulp (vanaf de bewaring), waarin het zo geregeld is dat voor de werkzaamheden van de advocaat 1 punt (= ongeveer € 100,00) per uur wordt toegekend.

In het protocol dient te worden gestreefd naar een redelijk evenwicht tussen enerzijds het belang van de opsporing van strafbare feiten – door mij liever het belang van de waarheidsvinding genoemd – en anderzijds het belang van een effectieve verdediging. Dit zijn niet per definitie belangen die tegenover elkaar staan. De waarheidsvinding kan gediend zijn met een effectieve verdediging (bijvoorbeeld om te voorkomen dat er te vroeg in één bepaalde richting wordt gerechercheerd), en de verdediging zal in veel gevallen ook belang hebben bij het vinden van de waarheid (bijvoorbeeld omdat de verdachte niet de dader is). Beschouwd vanuit het perspectief van het contradictoire strafproces, zou men kunnen stellen dat de actieve raadsman tijdens het politieverhoor een bijdrage kan leveren aan de kwaliteit van de waarheidsvinding. Tegenspraak als adequaat middel om de kwaliteit van de waarheidsvinding te bewaken.⁸¹

Het belang van een effectieve verdediging stelt eisen aan de wijze waarop de rechtsbijstand moet kunnen worden verleend. Aan de andere kant brengt het belang van de waarheidsvinding met zich dat er hier en daar grenzen moeten worden getrokken. Zo kan het, in het belang van de opsporing, bijvoorbeeld wenselijk of zelfs noodzakelijk zijn dat bepaalde informatie uit het onderzoek nog niet (voorafgaand aan het verhoor) met de verdediging wordt gedeeld.

Als gesproken wordt over een effectieve verdediging in de fase van het politieverhoor, dan zal het voor een ieder duidelijk zijn dat de raadsman zich niet slechts als een toeschouwer moet opstellen.⁸² Zou zijn rol slechts die van toeschouwer zijn, dan kan zijn plaats beter (en vooral ook goedkoper) door audio- en video-opnameapparatuur worden ingenomen.⁸³ Het verdedigingsbelang verlangt van de raadsman dat hij de rechten van de verdachte (zijn cliënt) beschermt en diens belangen behartigt. In het protocol zal tenminste het volgende moeten worden geregeld:

- dat het verhoor niet begint voordat de verdachte met zijn raadsman heeft kunnen spreken. Uiteraard brengt dit uitgangspunt de verplichting voor de

81. Formulering ontleend aan: Taru Spronken, *Advocaat bij politieverhoor: een blik over de grens*, Nieuwsbrief Strafrecht 2006, p. 108. Vgl. (in andere bewoordingen) P.W. van de Kruijs, *Hoe contradictoir is contradictoir*, Strafolad 2006, p. 525 – 528.

82. Mols wees erop dat registratie van politieverhoren de aanwezigheid van de raadsman bij het verhoor niet kan vervangen. Zie: Gerard Mols, *Raadsman niet bij het politieverhoor*, Nieuwsbrief Strafrecht 2006, p. 791 – 792.

83. Het opnemen van de verhoren heeft een andere functie dan het optreden van de raadsman voorafgaand en tijdens het politieverhoor. Registratie maakt controle achteraf mogelijk, terwijl het optreden van de raadsman er in de eerste plaats toe dient de cliënt voorafgaand en tijdens het verhoor met raad en daad bij te staan. De maatregelen vullen elkaar aan en zijn in zoverre dus niet inwisselbaar.

raadsman met zich mee dat hij zich binnen een zo kort mogelijke tijd (eventueel ook 's nachts) op het politiebureau meldt;

- dat de gesprekken tussen de verdachte en diens raadsman vertrouwelijk en ongestoord kunnen plaatsvinden;
- dat de verdachte en zijn raadsman voldoende tijd krijgen om met elkaar te spreken voorafgaand aan het verhoor. Er zal immers vaak veel besproken moeten worden. De raadsman zal zijn cliënt moeten informeren – over o.a. de procedure, de vrijheidsbeneming, de rechten van de verdachte, over zijn eigen rol tijdens het verhoor, etc. – en moeten adviseren – over bijvoorbeeld de proceshouding en de strategie. De verdachte heeft vaak veel vragen en is veelal onzeker over wat hem te wachten staat;
- daarnaast zal in het protocol moeten worden vastgelegd welke informatie de verdediging krijgt voordat het verhoor begint;
- ook moet vastliggen waar de raadsman, die tijdens het verhoor zijn cliënt wil bijstaan, zich bevindt tijdens het verhoor. Met het oog op een effectieve verdediging ligt het voor de hand dat de raadsman tijdens het verhoor naast zijn cliënt gaat zitten (in dezelfde ruimte) en bijvoorbeeld niet in een andere ruimte (achter een spiegelwand of achter een monitor). De cliënt ervaart de meeste steun van zijn raadsman wanneer deze fysiek bij hem in hetzelfde vertrek aanwezig is. Bovendien kan de raadsman dan direct ingrijpen wanneer daartoe aanleiding bestaat;
- in het protocol zal geregeld moeten worden dat de verdediging om een 'time out' moet kunnen vragen wanneer zij daar behoefte aan heeft. Dat kan bijvoorbeeld zijn om even rust te nemen na een intensieve fase van het verhoor. Ook kan het nodig zijn om even te overleggen wanneer de verdachte dreigt van de vooraf besproken strategie af te wijken of wanneer het door ontwikkelingen tijdens het verhoor verstandig lijkt een andere dan de vooraf besproken strategie te kiezen;
- wat vooral ook belangrijk is, is dat in het protocol wordt vastgelegd dat de raadsman zich met het verhoor mag bemoeien. Het is uiteraard niet de bedoeling dat hij de vragen die aan zijn cliënt worden gesteld gaat beantwoorden, maar hij moet wel kunnen ingrijpen wanneer er vragen worden gesteld die bijvoorbeeld misleidend zijn of die om een andere reden niet kunnen. Wanneer zijn cliënt wordt geconfronteerd met belastende resultaten van het onderzoek, moet de raadsman de mogelijkheid krijgen die resultaten in te zien, voordat zijn cliënt daarop reageert;
- aangezien het politieverhoor er veelal op gericht zal zijn bewijzen tegen de verdachte te verkrijgen – bijvoorbeeld in de vorm van een bekentenis –, ligt het niet zo voor de hand dat de raadsman zijn eigen cliënt uitvoerig gaat ondervragen. Met het oog op het vinden van de waarheid kan het echter wenselijk zijn dat de raadsman zijn cliënt toch enkele vragen stelt die er aan kunnen bijdragen dat punten die tijdens het verhoor onderbelicht zijn gebleven, toch onder de aandacht van de onderzoekers worden gebracht, of die ertoe kunnen dienen onduidelijkheden op te helderen (wanneer dat in het belang van de verdediging is). Het protocol zou richtlijnen hieromtrent kunnen bevatten;

- alle verhoren zullen moeten worden opgenomen, zodat discussies achteraf – over bijvoorbeeld de vraag wat er tijdens het verhoor (al dan niet in aanwezigheid van de raadsman) is besproken – in de kiem kunnen worden gesmoord.⁸⁴ De opnamen zullen als processtukken aan het dossier moeten worden toegevoegd;
- de raadsman zal zich ten slotte moeten kunnen bemoeien met de verslaglegging van het verhoor in het proces-verbaal. Wanneer dat leidt tot onenigheid, zal daarvan in het proces-verbaal melding moeten worden gemaakt.

In het protocol zal verder natuurlijk de rol van de verhorende politiefunctarissen moeten worden uitgewerkt. In die uitwerking zal de waarheidsvinding centraal moeten staan, maar zullen ook de spelregels aan bod moeten komen. Men zou zich bij het opstellen van een dergelijk protocol kunnen laten inspireren door regelingen, richtlijnen, protocollen, handboeken, etc., die in het buitenland worden gehanteerd.⁸⁵ Uiteraard zullen de regels moeten worden ‘vertaald’ naar de Nederlandse situatie.

Het ligt op de weg van de advocatuur (de Advies Commissie Strafrecht van de Nederlandse Orde van Advocaten en de NVSA) om in samenwerking met vertegenwoordigers van politie en justitie concrete afspraken te maken over het optreden van de raadsman bij het politieverhoor en die afspraken neer te leggen in een protocol. Ik hoop dat ik vanmiddag daartoe een eerste aanzet heb kunnen geven.

Nu zullen er waarschijnlijk ook advocaten zijn die zeggen: “Ik moet er niet aan denken dat ik bij alle verhoren van mijn cliënten aanwezig zou moeten zijn. Ik zou niet meer aan mijn praktijk toekomen”. Als we het hebben over het belang van een effectieve verdediging (en daar hebben wij het over), dan is een dergelijke reactie zeer opmerkelijk. Al meer dan zestig jaar pleit de advocatuur voor het recht om politieverhoren te mogen bijwonen, en nu het dan bijna zover is, komen de aarzelingen. De reactie kan kort zijn. Een effectieve verdediging betekent niet alleen dat de overheid van alles moet, maar legt ook een verantwoordelijkheid bij de raadsman neer. In het geval van het recht om politieverhoren bij te wonen, is het evident dat de mogelijkheden van de verdediging om bij te dragen aan de resultaten van het strafproces, enorm toenemen. In een cruciale fase van het strafproces, kan de raadsman een rol van betekenis gaan spelen – door bijvoorbeeld zijn cliënt te informeren, hem te adviseren, tijdens het verhoor in te grijpen en door alert te zijn bij het opstellen van het proces-verbaal van het

84. Dat het opnemen van verhoren niet zonder belang is, blijkt bijvoorbeeld uit Rb. Groningen, 30 november 2006, LJN-nr. AZ4144. In die zaak hadden de verbalisanten de verklaring van de verdachte niet juist weergegeven in het proces-verbaal. Terwijl uit de videobeelden bleek dat de verdachte de feiten ontkende en daarin volhardde, hadden de verbalisanten (als verklaring van de verdachte) gerelateerd: “Ik geef toe dat ik het meisje tegen haar wil seksueel heb misbruikt. Ik heb haar daartoe gedwongen. Ik heb haar gedwongen door haar vast te houden”. Zie ook: Rapport van de Nationale Ombudsman, d.d. 18 januari 2006, nr. 2006/010 (p. 23–24).

85. Bijvoorbeeld: Ed Cape, *Defending Suspects at Police Stations, The practitioner’s guide to advice and representation*, 5th edition, London 2006.

verhoor. De bevoegdheid betekent wel – zeker wanneer het een algemene bevoegdheid zou worden om bij alle politieverhoren aanwezig te zijn –, dat de raadsman zijn kantoororganisatie daarop zal moeten aanpassen. Dat is dan maar de prijs die hij moet betalen voor een belangrijke versterking van de verdedigingsmogelijkheden.

Ook de politiefunctionarissen die de verhoren moeten gaan afnemen, zullen vast niet allemaal enthousiast worden bij de gedachte dat er naast de verdachte ook een advocaat (als pottenkijker en bemoeial) in de verhoorkamer aanwezig zal zijn. Toch mag dat geen argument zijn om er maar van af te zien. Praktische bezwaren en vooroordelen mogen in dit geval niet boven principiële argumenten gaan.

Fijnaut ziet (in zijn deelrapport voor het onderzoeksproject Strafvordering 2001) in de introductie van een consultatierecht van de aangehouden verdachte, in combinatie met de plicht voor de politie om alle verdachtenverhoren elektronisch te registreren, de optimale versterking van de rechten van de verdediging.⁸⁶ Aan het aanwezigheidsrecht van de raadsman bij het politieverhoor kleeft naar zijn mening een aantal (niet fundamentele) bezwaren. Hij voorziet moeilijke politiek-juridische problemen, organisatorische en praktische problemen, een verschuiving van het zwaartepunt van het opsporingsonderzoek naar voren (omdat de verklaring van de verdachte als bron van bewijs in veel gevallen zal wegvallen), en het gevaar van polarisatie tussen (bepaalde categorieën) advocaten en (bepaalde categorieën) politiemensen. De argumenten overtuigen niet. Politieke, juridische en praktische problemen kunnen, wanneer de wil er is, worden opgelost. Polarisatie kan misschien nooit helemaal worden voorkomen, maar mag niet doorslaggevend zijn. Door het opstellen van een gezamenlijk protocol kunnen vooroordelen en misverstanden wellicht worden weggenomen. Daarnaast is het belangrijk dat advocaten (net als de verhoerende politiefunctionarissen) worden getraind in het optreden tijdens het politieverhoor, zodat zij bijvoorbeeld ongeoorloofde verhoortechnieken en ontoelaatbare vragen leren herkennen en daardoor beter kunnen beoordelen wanneer ingrijpen gewenst is. Een raadsman moet niet te passief zijn (omdat zijn passiviteit de verdediging later in de procedure wellicht zou kunnen worden tegengeworpen). Aan de andere kant is het natuurlijk weinig constructief om over iedere vraag te discussiëren. Goede afspraken, training, kennis van de eigen en van elkaars rol tijdens het verhoor, kunnen eraan bijdragen dat onnodige polarisatie niet plaatsvindt.

86. C.J.C.F. Fijnaut, De toelating van de raadsman tot het politieke verdachtenverhoor, a.w., p. 753. Van der Kruijs kan zich vinden in de voorstellen van Fijnaut, maar voegt daaraan toe dat de voorstellen de aanwezigheid van de raadsman niet geheel mogen uitsluiten, met name niet in de gevallen dat de verdachte de aanwezigheid uitdrukkelijk wenst. Daarnaast zou Van der Kruijs graag zien dat alle verhoren in de dialoogvorm worden vastgelegd, zodat duidelijk is welke informatie door de politie in de vraagstelling werd verschaft. Zie: P.W. van der Kruijs, Het politieverhoor, a.w., p. 395 en 396.

De rechtsbijstandverlening in de opsporingsfase is zó belangrijk (gelet op de vaak doorslaggevende betekenis van de resultaten van het vooronderzoek voor de uitkomst van de zaak), dat het recht daarop – in het bijzonder voorafgaand en tijdens het politieverhoor – een plaatsje in ons Wetboek van Strafvordering verdient. In veel Europese landen bestaat dat recht al.⁸⁷ Nederland is wat dat betreft beslist niet een van de koplopers.

Tegenstanders van het toelaten van de raadsman tot het politieverhoor geven vaak als argument dat men voorziet dat advocaten, wanneer zij bij het verhoor zitten, zullen trachten zand in de machine van politie en justitie te gooien en dat verwacht mag worden dat er minder bekende verklaringen zullen worden afgelegd.⁸⁸ De Schiedammer parkmoordzaak heeft pijnlijk duidelijk gemaakt dat een bekentenis niet in overeenstemming met de waarheid hoeft te zijn.^{89,90}

Als het gaat om de waarheidsvinding, is een bekentenis natuurlijk meegenomen, maar zal toch altijd nog gezocht moeten worden naar bevestiging (bij voorkeur in objectieve gegevens). Men zou het ook kunnen omdraaien. De bekentenis kan een bevestiging zijn van de onderzoeksbevindingen.

Een verdachte die tijdens het opsporingsonderzoek door de politie wordt geconfronteerd met belastende onderzoeksresultaten, zal in veel gevallen – ook (of: juist) na overleg met zijn raadsman – een bekende verklaring afleggen, omdat zwijgen of ontkennen uiteindelijk niet in zijn belang is. Immers: Een verklaring van de verdachte, die naar het oordeel van de rechter kennelijk leugenachtig is en is afgelegd om de waarheid te bemantelen, kan bij de bewijsvoering worden gebruikt.⁹¹ En ook het zwijgen kan er toe leiden dat de rechter, indien de verdachte voor een omstandigheid, die op zichzelf of in samenhang met de verdere bewijsmiddelen beschouwd redengevend moet worden geacht voor het bewijs van het aan hem ten laste gelegde feit, geen redelijke – die redengevendheid ontzenuwende – verklaring heeft gegeven, dat in zijn overwegingen omtrent het gebezigde bewijsmateriaal betreft.⁹² De raadsman zal zijn cliënt op deze consequenties (moeten) wijzen. Dit kan ertoe leiden dat besloten wordt

87. Taru Spronken en Marelle Attinger, *Procedural Rights: Existing Level of Safeguards in the European Union*, published by the European Commission, 12 december 2005, p. 80 (deze publicatie is te vinden op het internet: <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=3891>). In 17 van de 25 (inmiddels 27) lidstaten van de EU blijkt het recht van de verdachte op bijstand tijdens het politieverhoor te bestaan: Cyprus, Denemarken, Duitsland, Engeland, Estland, Finland, Hongarije, Italië, Letland, Litouwen, Luxemburg, Oostenrijk, Polen, Portugal, Spanje, Tsjechië en Zweden. Vgl. Taru Spronken, *Advocaat bij politieverhoor: een blik over de grens*, Nieuwsbrief Strafrecht 2006, p. 107 – 110.

88. Bijvoorbeeld: Sybrand Haersma Buma, *Geen advocaat in verhoorkamer*, De Volkskrant 25 april 2006, p. 13.

89. F. Posthumus, *Evaluatieonderzoek in de Schiedammer parkmoord*, Rapportage in opdracht van het College van Procureurs-Generaal.

90. Vgl. Aldert Vrij, *Het verhoren van verdachten*, in: P.J. van Koppen e.a. (red.), *Het Recht van Binnen*, Psychologie van het Recht, Kluwer 2002, p. 699 – 725.

91. HR 19 maart 2002, NJ 2002, 567; HR 14 maart 2006, LJN-nr. AU5496.

92. HR 3 juni 1997, NJ 1997, 584; HR 14 maart 2006, LJN-nr. AU5496.

openheid van zaken te geven. Een verdachte die vindt dat hij onschuldig is, zal er – na overleg met zijn raadsman – waarschijnlijk voor kiezen het feit te (blijven) ontkennen, maar daarbij proberen de verdenking te weerleggen, door bijvoorbeeld met een alibi te komen. Een ‘kale’ ontkening heeft meestal niet zo heel erg veel zin en draagt sowieso niet (veel) bij aan het vinden van de waarheid. De raadsman draagt – door zijn cliënt juist en volledig te informeren en te adviseren – in positieve zin bij aan de waarheidsvinding en handelt bovendien in het belang van zijn cliënt. De verdediging is overigens natuurlijk niet verplicht om bij te dragen aan de waarheidsvinding. Het kan een strategische beslissing zijn om niet actief aan het opsporingsonderzoek mee te werken. De verdachte heeft het recht om te zwijgen en wordt daar bij ieder verhoor opnieuw door de verhorende ambtenaar op gewezen. De raadsman die zijn cliënt adviseert om van dit recht gebruik te maken, gooit geen zand in de machine van politie en justitie en doet niets onoorbaars.

Het recht van de verdachte op bijstand bij het politieverhoor betekent niet automatisch dat de raadsman verplicht bij alle politieverhoren aanwezig moet zijn. Het houdt slechts in dat de verdediging er desgewenst voor kan kiezen om de raadsman de politieverhoren te laten bijwonen. In de praktijk zal het waarschijnlijk vooral belangrijk zijn dat de verdachte voorafgaand aan het eerste verhoor met zijn raadsman kan spreken, zodat een (voorlopige) proceshouding en –strategie kunnen worden bepaald, en dat de verhoren worden opgenomen, zodat controle achteraf mogelijk is. Het is goed voorstelbaar dat raadsman en cliënt na het eerste verhoor (of na een aantal verhoren) met elkaar bespreken of het nog wel nodig is dat de raadsman bij alle volgende verhoren aanwezig is. Zo zou bijvoorbeeld kunnen worden afgesproken dat de cliënt – die inmiddels een beetje aan de verhoorsituatie is gewend – weer een beroep op zijn raadsman doet wanneer hij daaraan – bijvoorbeeld door nieuwe ontwikkelingen in zijn zaak – behoefte heeft. De raadsman dient zich bij het voorhouden van dergelijke keuzes aan zijn cliënt, wel steeds voor ogen te houden dat er voor zijn cliënt zeer veel af hangt van de verklaringen die in het vooronderzoek worden afgelegd. Hij moet dus niet te snel tegen zichzelf (of tegen zijn cliënt) zeggen: “Ik kom maar niet. Ik heb wel iets beters te doen. Als er iets mis gaat, kunnen we achteraf altijd nog de tapes gaan bekijken of beluisteren.”.

Afronding

Door allerlei maatregelen die moeten bijdragen aan de slagvaardigheid, de snelheid en de doeltreffendheid van het straf- en strafprocesrecht, is de weegschaal van het recht behoorlijk scheef gaan hangen. Veel verdachten worden daarmee in de dagelijkse realiteit geconfronteerd. Het strafrechtelijke klimaat is minder warm geworden. Hier en daar is het klimaat zelfs kil of koud te noemen. Juist in zo’n klimaat is een effectieve verdediging van groot belang. In het Statuut voor de Raadsman in Strafzaken wordt met het oog op het belang van een effectieve verdediging een aantal garanties geformuleerd, die de overheid de advocaat (en zijn cliënt) moet bieden. Die garanties zouden bij de totstandkoming van nieuwe

wet- en regelgeving, en bij de besluitvorming in individuele zaken, een belangrijke rol moeten spelen. Daarnaast moet de raadsman er natuurlijk voor zorgen dat de verdediging kwalitatief in orde is. Ook de kwaliteit is bepalend voor een effectiviteit van de verdediging.

Laat ik een en ander enigszins gechargeerd voorstellen. Een effectieve verdediging is goed, zolang zij maar niet leidt tot een minder efficiënt strafproces. De verdediging is iets waar men vooral last van heeft op weg naar een veroordeling. Zij moet daarom ingetoomd worden. Wanneer de verdediging teveel invloed krijgt op het verloop van het strafproces, gaat dat ten koste van de slagvaardigheid van het justitiële apparaat. Zo zijn we teruggekeerd op het punt waar we vanmiddag begonnen: een advocaat helpt de boeven, en dat moet niet, natuurlijk!

Boeven helpen is echter niet waar het om draait bij het recht op een effectieve verdediging. Een effectieve verdediging is er niet om de juiste loop van het recht te verstoren. Zij dient er, integendeel, juist toe het recht (van de zwakste partij in het strafproces, de verdachte) te beschermen. De advocatuur – in het bijzonder (de Advies Commissie Strafrecht van de) Nederlandse Orde van Advocaten en de Nederlandse Vereniging van Strafrechtadvocaten – moet daarom geen gelegenheid onbenut laten om het Statuut onder de aandacht van de wetgever en van de beleidsmakers te brengen. Maar laat ik duidelijk zijn: Het is de overheid die er voor kan en moet zorgen dat gegarandeerd wordt dat de advocaat zijn taak naar behoren kan uitoefenen. Over het geheel genomen kan die advocaat dat al heel behoorlijk, maar het kan altijd beter en op een aantal onderdelen zou het ook beter moeten. Het toelaten van de raadsman tot het politieverhoor, zou zo'n verbetering kunnen zijn. Alleen wanneer de raadsman – door de aanwezigheid van goede randvoorwaarden – daadwerkelijk in de gelegenheid wordt gesteld zijn cliënt met raad en daad bij te staan, kan er sprake zijn van een effectieve verdediging en is aan een belangrijke voorwaarde voor een eerlijk proces voldaan. Daarbij geldt wel dat de garanties die de overheid kan bieden, niet allesbepalend zijn. De raadsman zelf zal ervoor moeten zorgen dat de kwaliteit en de inzet in orde zijn. Als de raadsman op die onderdelen tekort schiet, is de rechtsbijstand natuurlijk nog niet effectief.

Dankwoord

De bijzondere leerstoel 'Verdediging in Strafzaken' is natuurlijk de mooiste stoel waar een strafrechtadvocaat met een wetenschappelijke belangstelling op terecht kan komen. Ik wil daarom allereerst de Nederlandse Vereniging van Strafrechtadvocaten bedanken voor het vertrouwen dat spreekt uit het aan mij gericht verzoek om op deze leerstoel plaats te nemen. Het is mijn bedoeling mij in de komende tijd in wetenschappelijke zin bezig te houden met de verdediging in strafzaken. Mijn rede van vandaag was slechts een eerste aanzet daartoe; beslist niet meer dan een globale verkenning van het onderzoeksterrein. Het echte wetenschappelijke werk moet nog beginnen. Er valt nog veel te onderzoeken.

De Maastrichtse Universiteit, in het bijzonder de Capaciteitsgroep Strafrecht, heeft mij bijzonder warm ontvangen. Het is prettig je ergens welkom te voelen. Ik dank alle Maastrichtse collega's daarvoor.

Ook mijn collega's in Leeuwarden ben ik veel dank verschuldigd. Door allemaal een stapje extra te zetten, hebben jullie het voor mij mogelijk gemaakt om één dag in de week op een andere manier met de verdediging in strafzaken bezig te zijn. Ik waardeer dat enorm.

Dames en heren studenten. Tijdens uw studie maakt u kennis met het recht. Het recht lijkt allesbepalend te zijn. Wanneer u straks in de praktijk werkt – bijvoorbeeld als strafrechtadvocaat –, zult u ervaren dat het niet het recht is wat uw werk zo boeiend maakt. Het zijn de mensen, waar het om draait.

Een aantal mensen wil ik apart noemen omdat zij veel voor mij betekenen en er – ieder op zijn of haar eigen manier – aan hebben bijgedragen dat ik u hier vandaag heb mogen toespreken.

Geert Corstens. Zonder jou had ik hier vandaag niet gestaan. Op jouw eigen, subtiële en inspirerende wijze heb jij mij de beginselen van de juridische wetenschapsbeoefening bijgebracht. Ik realiseer mij dat jij daarvan vandaag nauwelijks iets hebt teruggehoord. Dat was ook niet mijn intentie. Vandaag heb ik aan de niet-wetenschappelijke buitenwereld willen uitleggen waar ik mij de komende tijd op wetenschappelijke wijze mee wil gaan bezighouden.

Paul Mevis. Jij hebt mij geleerd altijd kritisch naar het recht en naar de ontwikkelingen in het recht te kijken, zonder daarbij ongenueanceerd te worden. Het recht is niet zwart of wit, maar kent oneindig veel kleuren. Een (kritisch) jurist moet niet bang zijn kleur te bekennen. Botsende standpunten maken het recht.

Hans en Wim Anker. Jullie zijn advocaten zoals alle advocaten zouden moeten zijn.

Taru Spronken. Het is voor mij een grote eer om op jouw nog warme stoel te mogen plaatsnemen. Het is buitengewoon prettig om met jou samen te werken.

Mijn ouders en schoonouders. Ik weet dat jullie erg trots zijn. Ik weet ook dat ik voor jullie gewoon 'Jan' blijf. Ik hoop nog heel erg lang.

Carla, Bartele Jan en Eva. Jullie zijn voor mij het allerbelangrijkste.

Ik heb gezegd.

